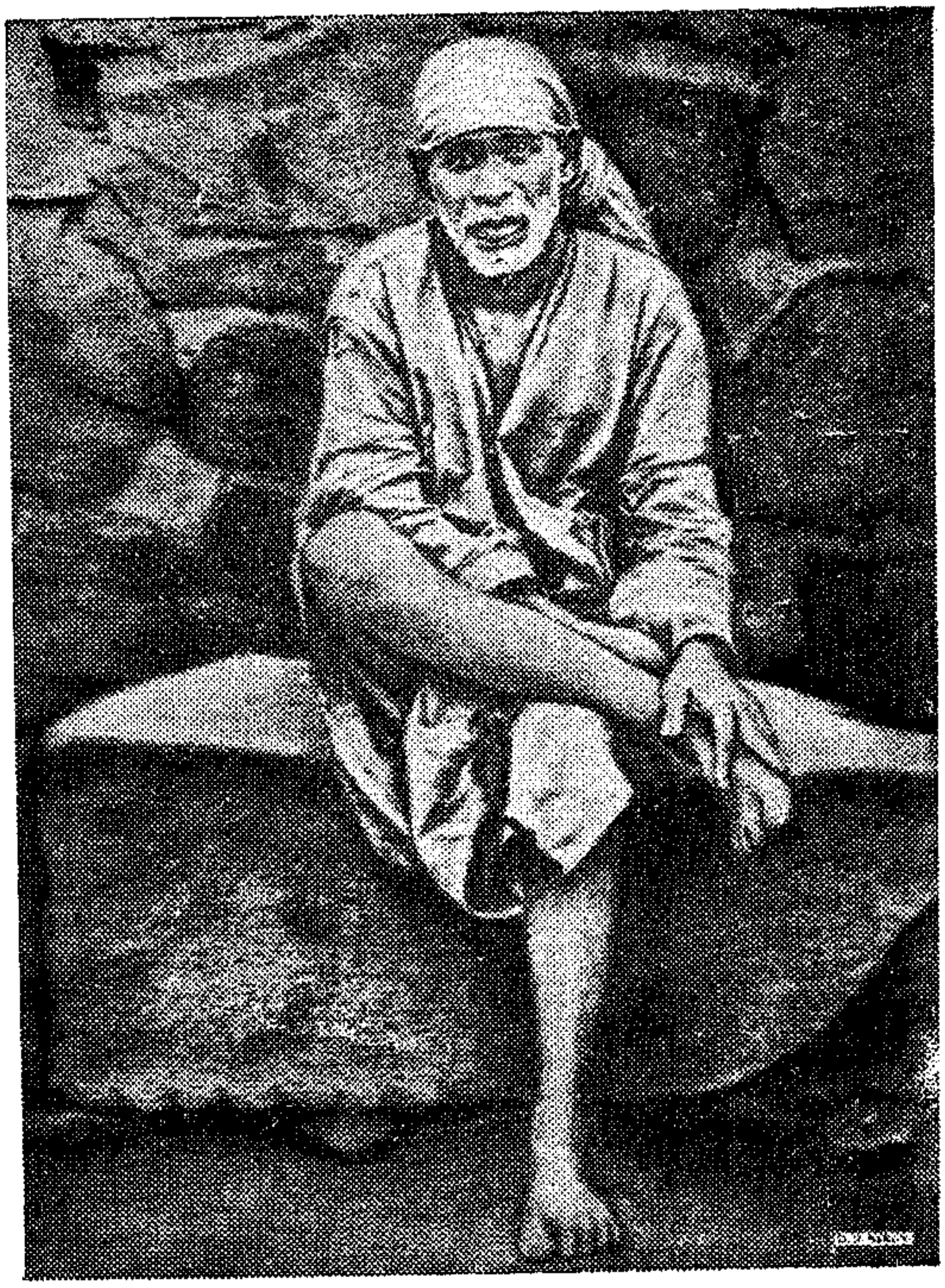

श्री साईलीला

जुलै   किं. ५० पैसे   १९७१

श्री साईलीला-जुलै १९७१

मराठी व हिंदी विभाग :

१ संपादकीय

२ विचार मौक्तिक

३ कविता—

(१) आत्मनिवेदन

(२) एक वेळ स्वप्नीं यावें।

(३) महिमा धन्य धन्य भूवरी

(४) रंगले हे संगीत

(५) आम्ही दत्त पाहिला

४ गीतेचे सारभूत मार्गदर्शन-लेखांक दहावा

५ मोहनकी मीरा

६ सुखी संसार (नाट्य)

७ ग्रंथ परिचय

(१) साईदर्शन नाटक

(२) पंथराज

८ श्रद्धांजली

९ शिर्डीवृत्त

१० नामनिष्ठ श्रीमारुतीराय

११ श्रीसाईलीलेच्या वर्गणीदारांसाठी

१२ श्रीसाईबाबा चरित्र (हिंदी)

इंग्रजी विभाग :

1 Editorial

2 Thoughts to ponder over

3 Efficacy of the Prayer

4 The Cocoanut offering

5 Boons, Blessings and curses

6 Men and Morals

श्रीसाईवाक्सुधा

त्या चैतन्याची जी शक्ति । तीच माया निश्चितीं ।
तिनें या चैतन्याप्रती । ठायीं ठायीं नटविलें ॥ ११३ ॥

परी निवड करूं जातां । वेगळी न होती सर्वथा ।
गूळ गोडी निवडितां । जैसी नाना न ये कीं ॥११४॥

वा सूर्य आणि प्रभा त्याची । पृथक करितां न ये साची ।
तीच ब्रह्म आणि मायेची । आहे स्थिति चांदोरकरा ॥११५॥

सूर्य आणि प्रभा जाण । शब्द जरी भिन्न दोन ।
परी प्रभा सूर्य मिळोन । सूर्य आला आकारा ॥११६ ॥

सूर्य आपल्या प्रभेंकरून । आपलेंच जगा करवितो ज्ञान ।
माया ब्रह्मांत तोच । प्रकार आहे नारायणा ॥११७॥

—श्री दासगणूकृत श्री संतकथामृत, अध्याय ५७.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

वर्ष ५० वे] जुलै १९७१ [अंक ४ था

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४

संपादकीय

पुढे एक पाऊल :

श्रीसाईलीलेने हिंदी मजकूर देण्यास सुरुवात करून प्रगतीपथावर आणखी एक पाऊल टाकले असल्याचे आमच्या वाचकांना मागील अंकावरून कळून आले असेलच. श्री. दासगणू महाराजांनी लिहिलेल्या अर्वाचीन भक्त व संतलीलामृत यातील श्रीसाईबाबांसंबंधीच्या चार अध्यायांचा अनुवाद हिंदीत श्री. हुद्दार यांनी केलेला आहे व तो श्रीसाईलीलेत क्रमशः प्रसिद्ध करण्यास गेल्या अंकापासून सुरुवात झालेली आहे. हा अनुवाद पूर्ण प्रसिद्ध झाल्यानंतरही श्रीसाईलीलेत आठ पाने हिंदी मजकूर देण्याचे पुढे चालू ठेवण्याचा मानस आहे. त्यामुळे श्रीसाईलीलेच्या नेहमीच्या अंकाची पृष्ठे वाढलेली आहेत. परंतु त्यामुळे श्रीसाईलीलेची उपयुक्तता वाढून हिंदी भाषिकांनाही श्रीसाईलीलेमधून आपले विचार प्रभावीपणाने प्रकट करता येऊन त्याचा लाभ मासिकाच्या सर्व वाचकांना मिळेल अशी आमची खात्री आहे.

शिरडी येथील मंगलकार्यालय :

श्री. कॉन्ट्रॅक्टर यांच्या दातृत्वाने निर्माण झालेल्या शिरडी येथील मंगलकार्यालयामुळे श्रीसाईभक्त व शिरडीच्या आसपासच्या भागातील लोकांची एक चांगली सोय झाली आहे. परंतु त्याबरोबरच शिरडी संस्थानचे चालक व कार्यालयाचा उपयोग करणारे लोक यांच्यावर एक मोठी जबाबदारी येऊन पडली आहे. ती ही की या कार्यालयात होणारी सर्व कार्ये खरोखरीच मांगल्यदायक व्हावयास पाहिजेत आणि यासाठी ती अत्यंत शुद्ध सात्विक वातावरणात सर्व दृष्टींनी मंगल असलेल्या पद्धतीने करण्यात आली पाहिजेत. कार्यालयात जमलेल्या इष्टमित्रांत व बांधवांतही आवश्यक त्या मंगल भावना निर्माण झाल्या पाहिजेत आणि सर्वांकडून कार्याच्या मांगल्याचा यथोचित आदर राखला जाईल हे पाहिले पाहिजे. ही जबाबदारी फार मोठी आहे. कारण वाढत्या नास्तिकतेमुळे, अश्रद्धेमुळे, अधार्मिकवृत्तीमुळे वा आसुरी संपत्तीच्या प्रचुरतेमुळे आजकाल होणाऱ्या बऱ्याच मंगलकार्यांत मांगल्याचा अभाव दिसून येतो, आणि ही कार्ये त्यांत सहभागी असणाऱ्या सर्व आप्तस्वकीय व इष्टमित्रांना बरोबर घेऊन शुद्ध मंगल वातावरणात सुमंगलपणे शेटपर्यंत पार पाडणे हे काम सुकर नसते.

मंगलतेस अभिप्रेत तीन गोष्टी असतात. त्या म्हणजे सत्य, शिव व सुंदर. सत्याचा अपलाप ज्या कार्यात असेल ते कार्य केव्हाही मंगल असू शकत नाही. शिव म्हणजे कल्याणकारण, उत्कर्ष कारक, सुख कारक. परंतु जे कल्याण, जो उत्कर्ष वा जे सुख शोधावयाचे ते मानवी जीविताच्या अंतिम उद्देशास धरूनच असावयास पाहिजे. अर्थात त्यासाठी धार्मिक व सामाजिक बंधने व नीतिनियम योग्य तऱ्हेने पाळले गेले पाहिजेत. आजकाल साजरी केली जाणारी बहुतेक मंगलकार्ये धार्मिकतेच्या आवरणाखाली साजरी केली जातात. परंतु त्यांचे धार्मिक अंग यथातथ्य फारच थोड्याजणांनी समजून घेतलेले असते आणि फारच थोडे जण ते योग्य तऱ्हेने पाळण्याचा प्रयत्न करतात. आज बहुतेक समाज विस्कळित झालेले असल्यामुळे सामाजिक निर्बंध अत्यंत शिथिल झालेले आहेत, किंबहुना ते राहिलेलेच नाहीत. काही जुन्या सामाजिक रूढी अद्याप टिकून आहेत, पण त्या सोईस्कर वाटतील त्यावेळी पाळल्या जातात, अन्यथा जुनाट म्हणून त्याज्य मानल्या जातात. सुंदरतेबद्दल निरनिराळ्या लोकांच्या निरनिराळ्या कल्पना असतात परंतु बहुतेकांची प्रवृत्ती पाश्चिमात्य पद्धती त्या सुंदर व आपल्या पूर्वापार चालू असलेल्या आहार, विहार, पोषाख व मंडन यासंबंधीच्या पद्धती जुनाट बुळगटपणाच्या व म्हणून टाकाऊ मानण्याकडे असते. बहुतेकजण भडकपणा व भपका यांसच सौंदर्य समजतात, आणि तो कितपत कार्यात आणावा या बद्दल तारतम्य वापरीत नाहीत.

बऱ्याचशा मंगलकार्यांच्या निमित्ताने आप्तस्वकीय व इष्टमित्र यांची संमेलने जमतात, परंतु इतर संमेलनांप्रमाणे या संमेलनांतही हवशे नवशे व गवशे यांची भाऊगर्दी होते आणि अशा संमेलनाचे मुख्य उद्दिष्ट म्हणजे परस्परांच्या भेटीगाठी, मनोमीलन, विचारविनिमय, परिचयाचा व स्नेहाचा विस्तार क्वचितच साध्य होते. उलटपक्षी बऱ्याच वेळा बोलण्याचालण्यात आवश्यक तो संयम न पाळल्यामुळे सुप्त मानापमान, हेवेदावे, मत्सरबुद्धि, अहंता वगैरे आसुरीभावांचा प्रादुर्भाव होऊन संमेलनक्षेत्रात रणांगणाचे स्वरूप येते, आणि या रणांगणावर अगदी मोठाईकीने उखाळ्यापाकाळ्या काढल्या जातात, डोळ्यातून टिपे गाळली जातात आणि अहंभावाचे विकृत स्वरूपात प्रदर्शन होते.

पुष्कळ मंगलकार्यांचा एक महत्त्वाचा भाग म्हणजे यजमान व अतिथी यांचे सहभोजन. पण ह्या सहभोजनात हार्दिक आतिथ्य फारच थोडे असते आणि पुष्कळ वेळा याप्रीत्यर्थ केला जाणारा खर्च यजमानाच्या संपत्तीचा वा उच्च सामाजिक दर्जाचा

आविष्कार करण्यासाठी, लोकांवर प्रभाव पाडून त्यांना दिपण्यासाठी केला जातो. आणि मंगलकार्य म्हटले म्हणजे अहेर वा भेट आलीच. या अहेर भेटीची प्रथा ही आता इतकी बोकाळली आहे की ती सर्वसाधारण माणसास अतिशय जाचक होते. आणि या प्रथेमुळे अनेक वेळा सामाजिक वा आर्थिक विषमतेचे नाहक प्रदर्शन होऊन पुष्कळांच्या मनांस ते दुखावते. या प्रथेची उपयुक्तता जवळ जवळ नष्ट झालेली आहे. धार्मिकदृष्टया तिची आवश्यकता अत्यल्प राहिलेली आहे. तिचे जाचक परिणाम सर्वांस जाणवत आहेत. त्यामुळे या प्रथेचे संपूर्ण उच्चाटन सर्व तऱ्हांच्या मंगलकार्यांतून जितक्या लवकर होईल तितके चांगले. मंगलकार्यात भाग घेणाऱ्या बांधवांना व इष्टमित्रांना कार्यकर्त्यांचा योग्य आदर व सन्मान करावा व त्यांस फूल वा फुलाची पाकळी अर्पण करावी असे वाटणे स्वाभाविक आहे, परंतु या गोष्टी कार्याच्या वेळी सार्वजनिकरीत्या करण्याची आवश्यकता नसते. मनात असलेल्यांना या गोष्टी नंतर वा अगोदर योग्य काळ वेळ पाहून करता येतात.

काही दिवसांपूर्वी अकलूज येथील श्री शंकरराव मोहिते यांनी आपल्या मुलामुलींचे विवाहसमारंभ फार थाटात साजरे केले. लाख दीड लाख पाहुण्यांस या विवाहसमारंभाची आमंत्रणे दिली गेली आणि आलेल्या पाहुण्यांची व्यवस्था अगदी राजेशाही थाटात ठेवली. पाहुण्यांनीही वधूवरांस द्यावयाच्या देणग्या अगदी अहमहमिकेने दिल्यात. विवाहासमारंभाच्या निमित्ताने श्री. मोहिते यांनी लक्षभोजनाचे पुण्य मिळविले आणि आपल्या श्रीमंतीने व मोठेपणाने सर्वांस दिपवून टाकले. साहजिकपणे या समारंभास वर्तमानपत्रांतून भरपूर प्रसिद्धी मिळाली व त्यावर टीकेच्या तोफा डागल्या गेल्या. आमच्या वाचकांनी याबद्दलची सविस्तर हकीकत वर्तमान पत्रातून वाचलेली असल्यामुळे तिची पुनरुक्ती करण्याची आवश्यकता नाही. याच समरंभाच्या धर्तीवर, निरुचनार येथे दिनांक ९-६-१९७१ रोजी आंध्रप्रदेशचे महसूल मंत्री श्री. पी. थिम्मा रेड्डी यांच्या कन्येचा विवाह साजरा करण्यात आला होता. या विवाहासाठी तिरुमल तिरुपति देवस्थानचे साहित्य व जागा अडकवण्यात आल्या होत्या. देवस्थानच्या कर्मचाऱ्यांना या विवाहसमारंभाच्या व्यवस्थेसाठी कराव्या लागणाऱ्या कामात दहा दिवस गुंतविले गेले होते. दहा दिवस देवस्थानच्या भक्तगणांना त्यांना मिळणाऱ्या सुविधा मिळू शकल्या नाहीत. लग्नासाठी घालण्यात आलेला मंडप जळाल्यामुळे देवस्थानची जवळ जवळ तीस हजार रुपयांची मिळकत नष्ट झाली.

या विवाहसमारंभासारखे समारंभ शिरडी येथील कार्यालयात होण्याचा शक्यता नसल्यामुळे या समारंभांबद्दल अधिक लिहिण्याची आवश्यकता नाही. परंतु या विवाहसमारंभाच्या कार्यकर्त्यांनी संयम सोडून आपल्या मोठेपणाचे व श्रीमंतीचे प्रदर्शन केले तसा प्रकार शिरडी येथील मंगलकार्यालयात होणाऱ्या मंगलकार्यात होऊ नये एवढ्याच हेतूने त्यांचा येथे उल्लेख करण्यात आला आहे.

या समारंभांच्या उलट तऱ्हेने पुण्याचे महापौर श्री. नामदेवराव मते, माजी महापौर शिवाजीराव ढेरे व आणखी चार पाच प्रमुख कार्यकर्त्यांनी आपल्या कुटुंबातील विवाह समारंभ सामुदायिक रीतीने साजरे केले व त्यांत वायफळ खर्च होऊ दिला नाही.

मनुष्याचा स्वभाव जात्याच हौशी असतो. त्यामुळे आपल्या घरात साजरा करावयाच्या मंगलकार्यास समारंभाचे स्वरूप द्यावेसे त्यास वाटत असते. तसे त्याने ते देऊ नये वा अशाप्रसंगी त्याने इष्टमित्रांस मेजवानी देऊ नये, वा रोषणाई करू नये असे कोणी म्हणणार नाही. परंतु या कोणत्याही बाबतीत त्याने अतिरेक होऊ देऊ नये, प्रत्येक बाबतीत सामाजिक बंधने कटाक्षाने पाळावी असे सांगणे आवश्यक आहे. म्हणून शिरडी येथील मंगलकार्यालयात साजरे केले जाणारे सर्व समारंभ सामाजिक बंधनांच्या मर्यादेत आर्थिक दृष्ट्या मानवतील अशा तऱ्हेने आवश्यक त्या धार्मिक वा नैतिक बैठकीवर सात्विक रीतीने साईसमाधीच्या परिसरातील मांगल्याच्या वातावरणात अत्यंत मंगलतेने साजरे करण्यात येतील व तसे ते साजरे झाल्यामुळे ते सदैव मंगलप्रदच होतील अशी आशा व्यक्त केल्यास ते उचितच होईल असे आम्हांस वाटते.

हिंगणे स्त्रीशिक्षण संस्थेचा अमृतमहोत्सव :

दिनांक १४. ६. १९७१ रोजी हिंगणे येथील स्त्रीशिक्षण संस्थेचा अमृतमहोत्सव यथोचित रीतीने करण्यात आला. या अमृतमहोत्सवाच्या निमित्ताने संस्थेचे व तिच्या चालकांचे आम्ही मनःपूर्वक अभिनंदन करतो व संस्था करीत असलेले स्त्रियांच्या शिक्षणाचे कार्य अधिकाधिक व्यापक प्रमाणात सतत करीत राहो अशी आम्ही परमेश्वराजवळ प्रार्थना करतो.

पंच्याहत्तर वर्षांपूर्वी हिंगणे येथील माळरानावर अण्णासाहेब कर्व्यांनी या संस्थेचे बीजारोपण केले. त्यावेळी भारतातील सर्वसाधारण स्त्रियांची अवस्था दयनीय होती. एकोणविसाव्या शतकात भारतातच नव्हे तर पाश्चिमात्य राष्ट्रांतही स्त्रीसमाज प्रगत झालेला नव्हता. स्त्रियांचे कार्यक्षेत्र चूल व मूल यापुरते मर्यादित होते. बहुसंख्य स्त्रिया शिक्षणापासून वंचित होत्या, पुरुषांच्या गुलामगिरीत आपले जीवन जगत होत्या. भारतात तर त्यांची स्थिती अत्यंत हलाखीची झालेली होती. रूढीमुळे पुष्कळ भागांत पडदाप्रथा पाळावी लागत होती, स्त्रियांना शिक्षण देणे पाप मानले जात असे, बालविवाह सर्रास प्रचलित होते व त्यामुळे बालविधवांची संख्याही बरीच होती. उच्चभ्रू वर्गात विधवाविवाहास मान्यता नव्हती त्यामुळे विधवांस सक्तीने सर्व आयुष्यभर संन्यासिनीचे जीवन जगावे लागत असे. परित्यक्ता स्त्रियांचाही एक वर्ग होता व त्यांना आपला चरितार्थ पोळपाट लाटण्याच्या सहाय्यावर चालवावा लागत होता. वैवाहिक निष्ठा एकांगी होत्या. त्या पुरुषवर्गास बंधनकारक होत नसत. अशा स्थितीत श्रीयुत अण्णासाहेब कर्वे यांनी एका बालविधवेशी विवाह करून तिच्या सहाय्याने स्त्रीशिक्षण संस्था या नावाने आता ओळखल्या जात असलेल्या संस्थेचे बीजारोपण १४-६-१८९६ साली हिंगणे येथील माळरानावर केले व या संस्थेच्या जोपासनेस व बालविधवांच्या विमोचनाच्या कार्यास आपल्या पत्नीसह आपणांस वाहून घेतले. अण्णासाहेबांनी सुरू केलेले कार्य सामाजिक क्रांतीचे असल्यामुळे सुरुवातीस त्यांस त्यासाठी अतिशय कष्ट करावे लागले, आर्थिक विवंचनांस तोंड द्यावे लागले. सामाजिक अवहेलनाही सोसावी लागली. परंतु अण्णासाहेबांची आपल्या कार्यावरील निष्ठा, चिकाटी व तळमळ जबर होती व त्यामुळेच ते या संस्थेची बाल्यावस्थेत योग्य प्रकारे जोपासना करू शकले. पुढे त्यांना त्यांच्यासारखेच त्यागी व निष्ठावंत कार्यकर्ते मिळाले. त्या सर्वांच्या कर्तृत्वाचे फळ म्हणजे आज आपणांस दिसणारा हिंगणे स्त्री शिक्षण संस्थेचा महान वटवृक्ष. केवळ आपल्या कर्तृत्वाने अण्णासाहेबांनी महर्षिपद प्राप्त करून घेतले होते व परमेश्वरकृपेने आपण पेरलेल्या बियांचा विशाल वृक्ष झाल्याचे पहाण्याचे भाग्य त्यांस लाभले होते. हिंगणे येथील अनाथबालिकाश्रम स्थापन केल्यानंतर एरंड-

वणे येथील महिला विश्वविद्यालयाची मुहूर्तमेढ त्यांनी रोविली होती. या विश्वविद्यालयाचे तारूही अनेक संकटांस तोंड देऊन ते योग्य मार्गास लागेपर्यंत त्यांनी हाकारले होते.

गेल्या पंच्याहत्तर वर्षांत भारतातीलच नव्हे तर जगातील स्त्रियांची परिस्थिती आमूलाग्र बदललेली आहे. आजच्या मुलीस तिच्या पणजीने जीवन कसे घासविले हे सांगितले तर ते खरे वाटत नाही. आज स्त्रियांना भरपूर स्वातंत्र्य मिळालेले आहे, शिक्षणाच्या बाबतीत त्या पुरुषांच्या फारशा मागे नाहीत आणि सामाजिक, राजकीय व बौद्धिक क्षेत्रांत आज त्या पुरुषांच्या खांद्यास खांदा लावून काम करीत आहेत. परंतु परिस्थितीमुळे वा अन्य कारणामुळे आज स्त्रियांही पुरुषांप्रमाणे प्रवाहपतित होऊन आवश्यक त्या आदर्शांपासून दूर दूर जात आहेत असे दिसते. स्त्री व पुरुष एकमेकांचे स्पर्धक नसून पूरक असल्याची भावना आजच्या स्त्रीतून नाहीशी होत चालली आहे आणि स्वातंत्र्य म्हणजे स्वैराचार नव्हे हे न समजल्यामुळे बेलगाम व स्वैर जीवन जगण्याची प्रवृत्ती पुरुषाप्रमाणे स्त्रीतही वाढत आहे. निष्ठा, सहिष्णुता, निरहंकारवृत्ती व त्यागमय सेवेचे जीवन यापासून पुरुषाप्रमाणे स्त्रीही दूर दूर जाऊ लागली असल्याचे दिसते आणि यामुळे समाजाचे पुढे काय होणार आहे याचे आजच्या विचारवंतास कोडे पडलेले आहे. आतापर्यंत जगातील धार्मिक व सांस्कृतिक भावनांची जोपासना पुरुषांपेक्षा स्त्रियांनीच केलेली आहे, त्यामुळेच निरनिराळे समाज स्थिर पायावर उभे आहेत. अस्तित्वात असलेली कुटुंबसंस्था स्त्रियांनीच जगविली आहे असे म्हणणे अतिशयोक्तीचे होणार नाही. आजच्या स्त्रीस मात्र धार्मिक, सांस्कृतिक व कौटुंबिक भावनांची यथायोग्य जोपासना करण्याची जबाबदारी आपली आहे हे मानवत नाही, व त्यामुळे समाजाला स्थिर ठेवणाऱ्या समाजातील धार्मिक, सांस्कृतिक व कौटुंबिक प्रवृत्तींचा ऱ्हास होत चालल्याचे आपणांस दिसत आहे.

भारतीय स्त्री आपल्या पाश्चिमात्य भगिनी इतकी पुढे गेलेली आहे असे वाटत नाही. अद्याप ती लक्ष्मण रेषेच्या आत आहे. परंतु तशीच ती रहावी व तिने आपणाबरोबर पुरुषवर्गासही युक्त मर्यादेच्या आत ठेवावे यासाठी आवश्यक ती काळजी घेण्याची व प्रयत्न करावयाची वेळ आलेली आहे. अर्थात

हे बिकट काम संतांनी करावयास हवे असले तरी ते परिणाम कारक रीतीने व्हावयास हवे असल्यास हिंगणे स्त्रीशिक्षण संस्थेसारख्या स्त्रियांच्या शिक्षणास व उन्नतीस वाहून घेतलेल्या शैक्षणिक, सामाजिक व धार्मिक संस्थांनी नेटाने करणे आवश्यक आहे. हिंगणे येथील स्त्रीशिक्षण संस्थेचे चालक विचारवंत असल्याने ते आपले स्त्रीशिक्षणाचे कार्य या गोष्टी लक्षात घेऊन यथायोग्य रीतीने पुढे चालवतील यात आम्हांस संदेह नाही.

आजारी शाळा सरकारी हॉस्पिटलात :

माध्यमिक शाळांच्या व्यवस्थांच्या बाबतीत वाढत असलेल्या गैर प्रकारास घालता यावा व त्यामुळे या शाळांतून शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणास हानी पोहोंचू नये यासाठी अशा शाळा शासनास आपल्या ताब्यात घेऊन चालविता याव्यात म्हणून आवश्यक असा कायदा करण्याचा प्रश्न महाराष्ट्र शासनाच्या विचाराधीन असल्याचे समजते. व महाराष्ट्र शासनाचा विचार स्तुत्य आहे. माध्यमिक शाळांतील गैरप्रकार वाढत आहेत व काही कडक उपाययोजनेशिवाय ते थांबणे शक्य नाही हे सत्य आहे. असलेली परिस्थिती शाळांच्या चालकांस कोणत्याही दृष्टीने भूषणावह नाही, तर सर्वच दृष्टींनी दूषणावह आहे. माध्यमिक शाळातील शिक्षकांच्या पगाराचा खर्च आज शासनाकडून केला जात आहे. अन्य खर्चासही शासनाकडून काही अनुदान मिळत आहे. शाळा चालकांच्या जबाबदाऱ्या व विवंचना बऱ्याच कमी झाल्या आहेत. अशा स्थितीत ज्या चालकांना आपल्या मर्यादित जबाबदाऱ्या योग्य प्रकारे पाळता येत नाहीत व शासनाच्या आर्थिक सहकार्याचा अनुचित फायदा उठवावा अशी कुबुद्धि होते त्यांच्या ताब्यात वा व्यवस्थेखाली त्यांच्या शाळा ठेवणे इष्ट नाही. या शाळा सरकारने आपल्या ताब्यात घेऊन चालविणे इष्ट व आवश्यक आहे. एका बाबतीत मात्र शासनाने दक्षता बाळगावयास पाहिजे. ती ही की या आजारी शाळांची अवस्था सरकारी हॉस्पिटलात औषधोपचारासाठी जाणाऱ्या गरीब रोग्यांसारखी होऊ नये. त्या सरकारी हॉस्पिटलात बऱ्या होऊन यथावकाश घरी परत याव्यात व त्यांनी शासन काढू पहात असलेल्या शैक्षणिक संस्थांच्या आरोग्यधामाच्या लौकिक वाढवावा [illegible]

देशापुढील मूलभूत प्रश्नः

पुणे येथील गोखले अर्थशास्त्र संशोधन संस्थेचे संचालक डॉ. वि. म. दांडेकर हे आज आपणांतील एक थोर विचारवंत गृहस्थ आहेत. परिशीलन व आधार याशिवाय ते सहसा कोणतीही गोष्ट प्रतिपादित नाही. दिनांक १७ जून १९७१ रोजी मुंबई येथे श्री. गो. म. लाड यांच्या 'इंडस्ट्रियल इंडिया' या ग्रंथाचे प्रकाशन करताना ते म्हणाले की देशापुढील आजचा मूलभूत प्रश्न म्हणजे सार्वजनिक चारित्र्याचा अभाव हा आहे. हा अभाव सर्व क्षेत्रांतील लोकांत आढळून येतो. चारित्र्यहीनता निव्वळ राजकीय कार्यकर्त्यांत वा शासकीय नोकरवर्गांत आढळून येते असे नसून ती समाजातील व्यापारी, उद्योगपती, बुद्धिजीवी म्हणजे खासगी क्षेत्रातील 'एक्झिक्यूटिव्हज्' व शिक्षणक्षेत्रातील मंडळी यांच्यातूनही दिसून येते. 'दारिद्य्र हटाव' वरील परिसंवादात भाग घेणाऱ्या बुद्धिवाद्यास दिवसाला पंचायशी रुपये दर असलेल्या हॉटेलात उतरावयास हरकत वाटत नाही.

श्रीयुत दांडेकर यांनी आपला मूलभूत प्रश्न आपणांस दाखविला आहे, पण तो का निर्माण झाला व त्यास कसे तोंड द्यावयाचे याबद्दल मार्गदर्शन केले नाही. सामाजिक चरित्रहीनतेचे कारण व्यक्तिगत चारित्र्याची महती न वाटणे व त्यामुळे त्याचा योग्यप्रकारे विकास करण्यासाठी आवश्यक ते प्रयत्न न करणे हे होय. व्यक्तीचे चारित्र्य धार्मिक, सांस्कृतिक व नैतिक बंधनांतून वा नियमांतून निर्माण होते व सत्संग, बाल्यावस्थेतील शिक्षण, जीवनहेतूची जाणीव व प्राचीन व अर्वाचीन विचारवंतांनी केलेल्या अनुभवजन्य उपदेशाचे परिशीलन यांनी विकासित होते. यामुळे सार्वजनिक चारित्र्यहीनतेचा दोष आपणांस आपणातून घालवावयाचा असेल तर प्रत्येकाने आपल्या व्यक्तीविकासातील उणीवा शोधून काढल्या पाहिजेत व त्या दूर करण्याचा यथाशक्ति प्रयत्न केला पाहिजे. तसेच या उणीवा पुढील पिढीच्या ठिकाणी राहाणार नाहीत यासाठी योग्य ती दक्षता घेतली पाहिजे.

विसाव्या शतकातील चमत्कारः

तामिळनाडमधील 'रामनाथपुरम्' जिल्हयातील चतुरागिरी डोंगरावर सुंदर 'महालिंगम' मंदिर आहे. या देवतेच्या एकनिष्ठ भक्तांत एका हत्तीचा

समावेश होतो अशी हकीकत वर्तमानपत्रातून प्रसिद्ध झाली आहे. गेली कित्येक वर्षे हा हत्ती आपल्या कळपापासून वेगळा होऊन एकटाच या देवळापाशी येत असे व रात्री देवळासमोरच झोपत असे. देवदर्शनासाठी आलेल्या भक्तांकडून जे काही मिळेल त्यावर तो आपली गुजराण करीत असे. त्याने कधीही कोणास त्रास दिला नाही व गर्दीच्या वेळी यात्रेकरूंना त्रास होऊ नये म्हणून तो आपणहून रानात जात असे. एकटा असला तर तो देवासमोरील जमिनीला मस्तक घासून देवास नमस्कार करीत असे, तर कधी कधी आपल्या सोंडेने मूर्तीस कुरवाळीत असे. त्या हत्तीस एकच दात होता. १९७० च्या जुलैमध्ये या भक्ताने देवासमोरच प्राणत्याग केला. आता देवालयाच्या विश्वस्तांनी या परमभक्ताचा वीस किलो वजनाचा अखंड दात सरकारकडून मिळवून देवालयात देवाच्या या श्रेष्ठ भक्ताची स्मृती रहावी म्हणून ठेवला आहे.

हत्तीच्या देवतेवरील निष्ठेची हकीकत विसाव्या शतकातील चमत्कारच म्हणावयास पाहिजे. आपल्या धन्यावर, पालन वा पोषणकर्त्यावर अतुल भक्ति वा निष्ठा असल्याची उदाहरणे काही मनुष्येतर प्राण्यात, विशेषतः हत्ती, कुत्रा, घोडा यांच्यात दिसून येतात, परंतु देवाच्या निर्जीव मूर्तीवर अशी निस्सीम निष्ठा वा श्रद्धा असणारे प्राणी फारच क्वचित आढळून येतात. आपल्या पुराणांतून प्राण्यांच्या देवावरील निष्ठेच्या काही गोष्टी नाहीत असे नाही, परंतु त्या रूपकात्मक वा कल्पित असाव्यात असे सर्वसाधारणपणे आजच्या काळात आपणांस वाटते; त्यामुळे चतुरागिरी डोंगरावरील महिलिंगम् देवालयाच्या या गजभक्ताची रम्य कथा आपणांस अविश्वसनीय वाटते. पण ती चक्षुर्वैसत्यं असल्याचे वर्तमानपत्रातील हकीकतीवरून दिसते. त्यामुळे त्यावर आपण विश्वास ठेवून त्यापासून आवश्यक बोध घेतला पाहिजे तो हा की ईश्वरनिष्ठेची वा भक्तीची मक्तेदारी निव्वळ मनुष्यप्राण्यासच मिळालेली नसून ती ईश्वरनिष्ठा व भक्ती अन्य प्राण्यांतही असते, त्यामुळे मानवाने कोणत्याही अन्य प्राण्यास तुच्छ लेखू नये, ईश्वरी अंश हा फक्त मानव प्राण्यातच आहे असे मानू नये तर तो सर्व चराचर सृष्टींत भरलेला असल्यामुळे सर्व चराचर सृष्टी मानवाने पवित्र मानावी.

विचारमौक्तिक

(१)

" महाकाव्य निर्मिति–समर्थ प्रतिभा असल्यावर ती कोणत्याहि परिस्थितींत तसलें काव्य लिहील हें जरी खरें असलें, व तिच्या अभावीं कोणत्याहि परिस्थितींत उत्तम महाकाव्य उत्पन्न होणार नाहीं हें जरी खरें असलें (लांबलचक भुरळ घालणारी भाषा टाकून बोलावयाचें म्हणजे महाकाव्यें कशी उत्पन्न होतात व कां होत नाहींत हें जरी सांगतां येत नसले !) तात्पर्य, प्रतिभेची निर्मिती कशी होते हें गूढ व दुर्ज्ञेय असलें, तरी सद्यःकालीन सुसंस्कृत समाजाची मनःस्थिति अलिकडे कशी झाली आहे याचें दिग्दर्शन करून अलिकडे महाकाव्यें निर्माण करण्यास समर्थ असलेली प्रतिभा कां दिसत नाही याचें एक कारण सुज्ञांच्या विचाराकरितां सुचवितां येईल. अलिकडे बाह्य परिस्थितीमध्यें सापेक्षतः स्थिरता व निश्चितता आली आहे, पण अंतःसृष्टी ढासळत चालली आहे. आणि अतिशयोक्ति करून बोलायचे म्हणजे तेथें बेबंदशाही अराजकता माजूं पाहते आहे. जगाचा आपणांस अर्थ कळेनासा झालेला आहे. अज्ञात लिपींत व भाषेंत लिहिलेल्या सुप्रसिद्ध काव्याप्रमाणें जग हें आपणांस एका अर्थी सार्थ व रम्य असावेसें वाटतें, पण हा अर्थ व हें रम्यत्व हीं अनुभवाला तर पटत नाहींत, तेव्हां या विश्वात्मक ग्रंथाकडे आपण केवळ साहचर्य व कुतूहल दृष्टीनें पहातो, पण त्यापासून समाधान, उत्साह, प्रसन्नता, स्फूर्ति यांचा लाभ मिळत नाहीं. His Master's Voice (' धन्याचा आवाज ') या नांवाच्या फोनोग्राफच्या जाहिरातींत एक कुत्रा दाखवितात. तो आपल्या धन्याचा आवाज तर ओळखतो पण तो कोठून कसा येतो हें त्याला समजत नाही व खरोखरच धनी बोलतो आहे कीं हा भ्रम आहे असा त्याला प्रश्न पडलेला दिसतो, त्या प्रमाणेंच आपली स्थिति झाली आहे; म्हणजे जगाकडे पाहून व त्यातील ध्वनि ऐकून तो आपणांस ओळखीच्या सारखा तर वाटतो, जगदीश्वराचा असावा असें तर वाटतें पण निश्चय मात्र कांहींएक करवत नाहीं, अशी आपली स्थिति झाली आहे.

" अलिकडे धर्माच्या बाबतींत काय किंवा राजकीय व इतर बाबतींत काय, मतामतांचा गलबला आहे; सर्व कल्पना संशयास्पद झाल्या आहेत; कोणतीहि गोष्ट अशी नाहीं कीं तिला जोराचा धक्का मिळालेला नाही. अशा मनःस्थितींत कशाचा विशेष राग-लोभ नसतो, कशाबद्दल विशेष अगत्य किंवा उत्साह वाटत नाहीं.

“ कांहींही विशेष आदरणीय व पूज्य वाटत नाहीं, परंपरेचे संस्कार राहिले आहेत, पण ते पुसट होत चालले आहेत. नवीन संस्कार कोणते करावयाचे हेंच निश्चित नसल्यामुळें कोणालाहि त्याचें अगत्य नाही. थोडक्यात सांगावयाचें म्हणजे अलिकडच्या शास्त्रीय युगांत बाह्य परिस्थितीमध्यें सापेक्षतः स्थिरता व निश्चितता, पण अंतःसृष्टीमध्यें अस्थिरता व अराजकता उत्पन्न झाली आहे. ”

—विचार सौंदर्य, ले. **प्रा. वामन मल्हार जोशी.**

(२)

“ मानव जीवनात साधारणतः चार अवस्था असतात. आरंभी मनुष्य देवावर विश्वास ठेवतो. त्याने त्याबद्दल फारसा विचार केलेला नसतो. इतर म्हणतात म्हणून तो देव आहे असे म्हणतो व देवाला नमस्कार करतो. असे म्हणता येईल की आंधळ्या भक्तीने तो देवावर विश्वास ठेवतो.

“ परमार्थाच्या प्रांतात मनुष्य जेव्हा सज्ञान होतो तेव्हा देव भेटावा अशी तळमळ त्याला लागते. मानवी जीवनाची ही दुसरी अवस्था होय. मनुष्य देवाच्या भेटीसाठी खूप खूप प्रयत्न करु लागतो पण देव त्याला भेटत नाही. मग तो अशा निर्णयाप्रत येतो की—

जगात देवच नाही. मानवी जीवनाची ही तिसरी अवस्था आहे. या अवस्थेत असताना तुकाराम महाराज म्हणाले—

देव मला मेला मेला. मी लोकांना ओरडून सांगणार की जगात देव नाही. या अवस्थेत असताना विवेकानंद म्हणाले—

या जगात देव नाहीं. या जगात देव आहे असे म्हणणारे लोक भ्याड आहेत.

नास्तिकतेच्या अवस्थेत मनुष्य देव नाही असे म्हणत असला तरी त्याचे विचारचक्र देवाभोवती न दिसणाऱ्या देवाभोवती फिरत असते.

आस्तिक लोकांपेक्षा नास्तिक लोकच देवाबद्दल जास्त विचार करतात. ह्या तिसऱ्या अवस्थेत माणसाचे मन ढवळून निघते आणि मग—मग—मग एक परम भाग्याचा क्षण येतो.

माणसाला आपल्या अंतःकरणातील देवाची ओळख पटते. तुझे आहे तुजपाशी अशी त्याची खात्री होते आणि तो आनंदाच्या हिंदोळ्यावर झोके घेऊ लागतो.

“ आता त्याची चवथी अवस्था सुरु होते. गीतेत म्हटले आहे—

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

देव सर्वांच्या हृदयात आहे—

माणसाच्या अंतःकरणातील देवाचा अनुभव येणे म्हणजे माणसाने चवथ्या अवस्थेत प्रवेश करणे.

" जे विद्वान या जगात देव नाही म्हणतात त्यांचा मोठा आधार म्हणजे डॉ. सी. ई. एम्. जोड. डॉ. जोड म्हणजे—

Greatest modern philosopher (आधुनिक काळातील सर्वात मोठा तत्त्वज्ञानी) असे म्हणण्यात येते. ह्या डॉ. जोडने खूप पुस्तके लिहून असे दाखवून दिले आहे की—

ह्या जगात देव नाही.

डॉ. जोड फार प्रामाणिक आहे. त्याने इतकी उत्कृष्ट पुस्तके लिहिली आहेत की त्याची ती विचारपरिप्लुत पुस्तके वाचून तुम्ही देवावर विश्वास ठेवणारे असलात तरी You would also be tempted to say that there is no God in this world, तुम्हाला देखील असे म्हणण्याचा मोह होईल की ह्या जगात देव नाही.

" अशा ह्या महान डॉ. जोडला जीवनाच्या संध्याकाळी अंतरंगातील देव कळला.

"खूप पुस्तके लिहून जगात देव नाही असे दाखवून देणारा डॉ. जोड जीवनाच्या संध्याकाळी लोकांना सांगतो—

जगाला रामराम ठोकण्यापूर्वी साऱ्या जगाला एक संदेश देऊन मी या जगातून निघून जाणार.

" जो संदेश देऊन डॉ. जोडने जगाचा निरोप घेतला तो संदेश असा—
Only, only those persons become happy who believe in god, फक्त तेच लोक सुखी होतात की ज्यांचा देवावर विश्वास आहे "

—**पुरुषार्थ एप्रिल–मे** १९७१ च्या अंकात न्या. **राम केशव रानडे** यांच्या प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या मुलाखतीत न्या. रानडे यांनी प्रदर्शित केलेले विचार.

(३)

" नैसर्गिक अवस्थेत असलेल्या शरीराला ज्याप्रमाणे रोग ही एक आवश्यक गोष्ट आता राहिलेली नाहीं त्याप्रमाणें आतां दारिद्र्य ही सामाजिक जीवनास

आवश्यक गोष्ट राहिलेली नाहीं; जीवनांतील अयोग्य संवयी आणि खऱ्या जीवन व्यवस्थेविषयी अज्ञान या दोन्ही गोष्टी जीवनात टाळता येण्याजोग्या अव्यवस्थेची दोषयुक्त कारणे होत "

× × × × ×

" तुझ्या जवळपास जोपर्यंत गरीब लोक आहेत, तोपर्यंत त्यांना मदत कर; पण परिस्थितीचा अभ्यास करून तुझ्या मदतीसाठी गरीब लोकच रहाणार नाहीत यासाठी झट. "

× × × × ×

" दानधर्माचा आव आणून सभोंवती सर्वत्र दानाची खैरात करू नको. तूं ज्यांना मदत करतोस, त्यांना समजून घे, त्यांवर प्रेम कर. तुझ्यामध्यें त्या योगें तुझा अंतरात्मा वाढीस लागू दे "

—श्री. अरविंद

(४)

" या जगांत विधायक व विध्वंसक अशा दोन प्रकारच्या शक्ती असतात. केवळ स्वतःच्याच धर्माचें नव्हे तर इतर धर्मांचें खरें स्वरूप जाणून घेऊन समन्वय दृष्टि बाळगून भिन्न भिन्न धर्मांचे अनुयायी जर आपले जीवन घडवितील तर धर्म ही एक महान् विधायक शक्ती आहे असे आपल्या अनुभवास येईल. आज विचारवंतांना आणि सुज्ञ लोकांना वाटते की सर्व मानवांनी एक व्हावे, एका जगाच्या (One world च्या) आदर्शाला प्रत्यक्ष रूप प्राप्त व्हावे आणि ' मानव संघ ' (Federation of Man) प्रत्यक्षपणें आस्तिवात यावा. या जागतिक ऐक्यासाठी, या मानवमात्राच्या ऐक्यासाठी प्रथम धर्मसमन्वयाच्या दृष्टीची आवश्यकता आहे. व्यक्तीचे, जातीचे, समाजाचे व मानववंशाचे जीवन उदात्त, व्यापक व समावेशक होण्यासाठी धर्मसमन्वयाची दृष्टीच सहाय्य करील आणि ही दृष्टी प्राप्त करून घेण्यासाठी श्रीरामकृष्णांनी दिलेली आणि त्यांच्या प्रत्यक्ष अनुभवावर आधारलेली धर्मसमन्वयाची शिकवण सगळ्यांसाठीं अत्यंत उपयुक्त ठरेल. श्री. रामकृष्णांनी आदर्श जीवनाचा सांचा जगासमोर ठेवला आहे. मानवांनी आपापली जीवनें या साच्यांत घालून ती आदर्श बनविलीं तर ' एका जगाचें ' व ' मानव संघा'चें महान् उद्दिष्ट साकार झाल्याशिवाय राहणार नाही आणि हें उद्दिष्ट साकार होण्यातच जगाचें खरें कल्याण आहे "

—जीवन विकास मे १९७१ च्या अंकातील संपादकीय
' **श्रीरामकृष्ण, सम्यग्दर्शन आणि धर्मसमन्वयाचा** मार्ग ' मधील उतारा.

(५)

'The voyage of democracy therefore will mean the pilgrimage to Divinity.' आज लोकशाहीचा प्रवास म्हणजेच दैवत्वाकडे जाण्याचा प्रवास पूर्ण करण्यासाठी आत्मतीर्थातून सर्वांना 'पावर' घेणे आहे. ती खरी शक्ति घरादारात, पैशात सत्तेत वा कुठल्याही बाह्य उपाधीत नसून आत्म्यात आहे. 'It comes direct from the self.' ही सुप्त शक्ती जागविण्याचे वा लोकात प्रगट करण्याचे कार्य तेच करू शकतील की ज्यांनी आधी स्वतःची शक्ती जागृत केली आहे. ज्यांनी स्वात्मानुभव घेतला आहे ते लोक अनेक लोकांना प्रेरक व मार्गदर्शक ठरतील; शक्ती देतील. लोक त्यांच्या दर्शनाने, मार्गदर्शनाने व संसर्गाने पावन होतील. असे हेतुरहित निष्काम व स्थिरचित्ताचे महात्मे नुसते उपस्थित असले तरी आपल्या प्रभावाने अनेक लोकांच्या स्वभावांत अमूलाग्र बदल घडवितील. कारण घनदाट अशी चैतन्यशक्ती त्यांचेठायी ओतप्रोत असते. "चैतन्याचा पुतळा ज्ञानोबा माझा" असे ते 'पॉवरहाऊस' च झालेले असतात, अशा महात्म्यांची जगाला अत्यंत आवश्यकता आहे.

"श्रीमंत तुकडोजी महाराज हे असेच महान 'पॉवरहाऊस' असून त्यांचे जीवन व कार्य, व्यक्तित्व व कर्तृत्व लोकांना परमात्मशक्तीशी जोडून टाकणारे आहे. ग्रामातील मानवांची म्हणजेच त्यांच्या मनाची व बाह्यजीवनाची रचना शक्ति प्रवाहांशी जोडून टाकण्याचा कार्यक्रम म्हणजेच वं. महाराजांची 'ग्रामजयंती'!"

—**श्रीगुरुदेव, मे १९७१** च्या अंकातील **श्रीतुकारामदादा गीताचार्य** यांच्या वं. **राष्ट्रसंतांची मौलिक ग्रामजयंती** या लेखातील उतारा.

आत्मनिवेदन

कविः- श्री. शाम जुवळे

मी अंश तरी हा असे तुझाची साई
मी पुष्प सानुले तुझे लतामाई ॥ १ ॥
मी आत्मा तू परमात्मा निरहंकारी
मी थेंब एक तू सागर अससी साई ॥ २ ॥
मी क्षेत्र तरी तू क्षेत्रज्ञचि शिवसाई
मी जीव परी तू प्राणसखा मम साई ॥ ३ ॥
मी कांति इवलिसी पूर्ण चंद्रमा साई
मी किरण तान्हुले भास्कर मम तू साई ॥ ४ ॥
मी गूळ तरी ती गोडी त्यातली साई
मी पुष्प परी तव सुवास त्यातुनि येई ॥ ५ ॥
मी मूख तरी तू बोलाविता मज साई
मी श्वसन करी तो श्वास तरी तू साई ॥ ६ ॥
मी नेत्र म्हणू तरि दृष्टि आतली साई
मी कर्ण तरी ते श्रवण तुझेचि साई ॥ ७ ॥
मी कर्पूर तरी ती असे शुभ्रता साई
मी दीप तरी ती कांति तयाची साई ॥ ८ ॥
मी अद्वयतेने सर्वस्वी तव साई
मी दास तुझा तव चरण पूज्य मज साई ॥ ९ ॥

श्रीसाईनाथार्पणमस्तु ॥

* * * *

एक वेळ स्वप्नीं यावें। साईजी कृपाळा।

कविः- श्री. मधुकर ठाकूर
चालः- (ऊठ पंढरीच्या राया)

एक वेळ स्वप्नीं यावें । साईजी कृपाळा ।
दास दर्शनाचा भूका । आळवी तुम्हांला ॥ ध्रु० ॥

संत नामदेवा संगें । सदा बोलला जगजेठी ।
पुंडलिकाभेटी । विट्ठल तो गेला ॥ १ ॥

चोखामेळया संगें देव । कसा जेवला संगाती ।
चंद्रभागे सरिते काठीं । गेला भेटण्याला ॥ २ ॥

सोडुनी त्या माझ्या घरा । आलों येथें मी शिरडीला ।
तृप्ति नाहीं मजला केव्हां । आस या मनाला ॥ ३ ॥

मुखीं नाम माझ्या साई । ध्यानीं मनीं माझ्या साई ।
मधुभक्त भजतो साई । तसा मी हा भोळा ॥ ४ ॥

महिमा धन्य धन्य भूवरी

कविः– श्री. मधुकर ठाकूर

चालः– (गाउं या दत्त दत्त वदनी)

महिमा धन्य धन्य भूवरी ।
महिमा धन्य धन्य नगरी
दिसे साईची आज जगाला शिरडी जणुं पंढरी ।

अवतरलासे हा परमेश्वर ।
शरणागत जन बघुनी ईश्वर ।
नमिती ते शिर तव चरणांवर । भान हरे क्षणभरी ॥ १ ॥

शिरडी मधली साई समाधी ।
नैन भरूनि जन भरूनि घेती ।
सुमनें हस्तें पदीं अर्पिती । धांव प्रभो झडकरी ॥ २ ॥

ते करुणाकर छत्र जनावर ।
नित्य धरूनी बसती आसनावर ।
मधुकर सांगे प्रेम निरंतर । अंतरीं तें मज परी ॥ ३ ॥

रंगलें हें संगीत आतां उठा साईनाथा

कविः– श्री. मधुकर ठाकूर

चालः– (देहाची तिजोरी)

तुम्हां आळविता । रचिली कविता ।
रंगले हे संगीत आतां । उठा साईनाथा ॥ ध्रु० ॥

मधूर नाद मंदिरी चाले । टाळ मृदंगाचा ।
ध्वनी घुमला भगवंता । सप्तही सुरांचा ।
रोमरोमी जाणिव होई । गीत गातां गातां ॥ १ ॥

आज त्या चमत्काराची । झुळुक दाखवावी ।
शुभ्र पाषाणी मूर्तीची । हालचाल व्हावी ।
झोपलेले होती जागे । कानी स्वर जाता ॥ २ ॥

गळी माळ त्या सुमनांची । प्रसन्न ती मूर्ती ।
धूपारती ती दिनराती । आणि दीप ज्योती ।
मधुकल्पनेचा आहे । लेखणीत साठा ॥ ३ ॥

आम्ही दत्त पाहिला

रचयिताः– कै० श्री. रा. द. निगळे

आम्ही दत्त पाहिला । संती गीतीं गाईला ॥
तो हा सद्‌गुरु साईनाथ । शिरडी ग्रामी राहिला ॥

त्रैलोक्याचा नाथ हा । अनाथांचा साथ हा ॥
सधन अधन असा भेद याने । कधीं न पाहिला ॥ १ ॥

सज्जनाचा दास हा । दुर्जनासी फास हा ॥
अनन्यभावें जो शरण आला । त्याचा होउनी राहिला ॥ २ ॥

अनाथांचा नाथ हा । स्मरे त्याचे साथ हा ।
दास जें जें मागे । तें तें त्यातें देउनी राहिला ॥ ३ ॥

× × ×

गीतेचे सारभूत मार्गदर्शन

लेखांक दहावा

डॉ. रा. य. परांजपे, रत्नागिरी

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ गी. अ. १८ श्लो-६५

वरील श्लोकात भगवंतांनी जणू गीतेचे सारभूत मार्गदर्शनच केले आहे. या श्लोकावर ज्ञानोबांनी केलेल्या विवेचनाचे आधारे पहिल्या नऊ ओव्यांवर मागील नऊ लेखांत विवरण झाले आहे. मात्र मागील लेखात नवव्या ओवीचे विवरण संपूर्ण तयार झालेले नसल्याने ते प्रथम पूर्ण करून या श्लोकाचा संपूर्ण आशय विशद करावयाचा आहे. मागील ओवी संदर्भाकरिता पुन्हा घेऊ —

तेथ जाऊनि भूतद्वेषु । सर्वत्र नमवीन मीं चि एकु ॥
ऐसेनि आश्रयो आत्यंतिकु । लहांसील तूं माझा ॥१३५२॥ ज्ञा.अ. १८

वरील ओवीत आत्यंतिक आश्रयाची प्राप्ति हा महत्वाचा भाग आला आहे. मुळात श्लोकामध्ये 'मां एव एष्यसि' म्हणजे 'तूं मलाच येऊन पोहोंचशील' असे म्हटले आहे, तर ज्ञानोबा तुला माझा आत्यंतिक आश्रय प्राप्त होईलअसे म्हणत आहेत. येथे आत्यंतिक आश्रय हा शब्द मुद्दाम योजलेला दिसतो. भागवतामध्ये 'विश्रामधाम जगाचे' आणि 'विश्रामधाम भक्ताचे' असे प्राप्तीचे दोन प्रकार नाथांनीही वर्णन केले आहेत. भक्तीचे फळ हे ज्ञानापेक्षा अधिक श्रेष्ठ प्रतीचे आहे आणि हा श्लोक संपूर्णतया भक्तिप्रधानच असल्यामुळे आश्रय हा शब्द घालून विशेष अर्थ येथे सूचित केला आहे. याचा अर्थ स्पष्ट होण्याकरिताच या पुढील श्लोकाची योजना आहे. या करिता प्रथम या श्लोकाचा संपूर्ण भावार्थ पाहून मग या पुढील सर्वधर्मान् या श्लोकाचा विचार करू म्हणजे भक्ताला कोणत्या विशेष अवस्थेची प्राप्ती होते ते लक्षात येईल.

'अर्जुना, सेव्य मी आणि सेवक तू अशी या सर्व भरलेल्या जगात दोनच नाती झालीं म्हणजे तिजेपणाची मातच रहाणार नाही आणि या सेव्यसेवक भावाने दोघांचे एकत्व होऊन द्वैतहि रहाणार नाही.' हे प्रेमाचे अद्वैत आहे. प्रेमसंबंधात द्वैत असूनहि द्वैतभावनेचा लोप होतो, दोन प्रेमळ व्यक्ती एकत्र बसून गुजगोष्टी करतात. तेव्हा सहजच असे उद्गार निघत असतात, " आता येथे मोकळेपणाने बोलायला हर-

कत नाही. कारण येथे दुसरे कोणी नाही.” वस्तुतः तेथे दोन व्यक्ती असूनहि दुसरे कोणी नाही असेच म्हटले जाते. तिसरे कोणी नाही असे म्हणत नाहीत. कारण त्या परस्परांत गुजगोष्टी सांगतांना परकेपणा नसतो. या स्थितीत परस्परांना प्रेमाचा भोग सारखाच मिळत असतो. “अर्जुना, असे हे सहज सुख वाढीस लागेल. सेव्य सेवक भावामुळे तिजे आडळ करिते नाहीसे झाले म्हणजे तू शेवटी माझ्याशी एकरूप होशील.”

वरील वर्णनात तिजे नाहीसे होते असे भगवंतांनी म्हटले आहे. हे तिजे काय? प्रेमाच्या व्यवहाराला तिजे चालत नाही हा आपला अनुभवच आहे. देव-भक्तांच्या नात्यात अडचण करणारे हे तिजे काय आहे बरे? समर्थांनी दासबोधात असेच वर्णन केले आहे.

एक मुख्य परमेश्वरू । दुसरी प्रकृती जगदाकारू ॥
तिसरा आपण कैंचा चोरू । आणिला मध्यें ॥

येथे समर्थांनी परमेश्वर आणि त्याची प्रकृती एवढी वस्तुतः दोनच मानली असून जीव हा वस्तुतः सत्य नसलेला तिसरा चोर म्हटले आहे. प्रकृति आणि परमात्मा ही दिसायला दोन असली तरी वस्तुतः ती एकच आहेत.

तैसें विश्व एणें नांवे । हे मीं चि पैं आघवें ॥
आतां चंद्रबिंब सोलावें । न लगे जेवी ॥ ज्ञा. १४-३७४

असे भगवंतांनी म्हटले आहे. यातील द्वैत हे केवळ विलासमात्र आहे. तेव्हा जग ही माया आहे. परमेश्वराचे प्राप्तीत ही धोंड आहे अशी भावना असणे म्हणजे जीवाला आडळ करणारी ही तिजेपणाची भावनाच होय. ‘जीवो ब्रह्मैव नापरः’ या वचनाचा अर्थ ‘जीव ब्रह्मच आहे दुसरा कोणी नव्हे’ असाच आहे. जगत् हेही परमात्मरूपच आहे असा बोध स्थिर झाला म्हणजे तिजे गेले. परमात्मा व जग हे सेव्य झाले आणि जीवात्मा हा त्याचाच अंशभूत सेवक झाला. सर्व जगच जर परमेश्वर आहे, जगात त्याच्यावाचून काहीच नाही तर हा सेवक तरी भिन्न कसा ठरतो? म्हणून सेव्यसेवकभाव हा प्रेमसुखाचा भोग मिळविण्याकरिता परमेश्वराने निर्माण केला आहे असेच भक्तिशास्त्र दृष्टया दिसून येते. एकाचीच ही दोन्ही अंगे असल्याने दोन्ही अंगाची आटणी एकत्वातच होते. तोच आत्यंतिक आश्रय होय.

हे कसे होते हेच दृष्टांताने सांगावयाचे झाल्यास ज्ञानोबांनी दिलेले तीन दृष्टांत पहा. सूर्याचे प्रतिबिंब पाण्यात दिसते. पाणी आटून गेले म्हणजे रहाते ते फक्त मूळ बिंबच. आकाशात वारा उत्पन्न होतो व शेवटी आकाशांतच विराम पावतो. किंवा सागरावर कल्लोळ उठतात आणि ते सागरातच विराम पावतात. हे होण्याला काहीच

अडचण नसते त्याचप्रमाणे तूं आणि मी हे भेद, देहधर्मामुळे उत्पन्न झाले आहेत. अंतरांत असलेले तत्त्व एकच आहे. देहबुद्धि हे द्वैताचे भान आहे. ते गेले की मूळचे एकत्वच राहील.

सेव्य सेवक भावातून काय घडते हे वरीलप्रमाणे दृष्टांतपूर्वक सांगून भगवान म्हणतात ‘ यावर आता तूं तर्क कुतर्क करू नकोस हे मी तुला शपथपूर्वक सांगतो. मी बोलतो हे व्यर्थ होईल तर तुझीच शपथ घेतो., ‘आन आथी तरी तुझीच आण’ ही शपथ घेऊन पुन्हा भगवंताला यांत चुकल्यासारखे वाटले म्हणून पुढे म्हणतात. “ अरे ! खरेच, तुझी शपथ घेणे म्हणजे मी माझीच शपथ घेणे होय ! आपली आपण शपथ घेणे ही लाजेची गोष्ट आहे. परंतु प्रेमाच्या राज्यात लाजण्याची आठवणच विसरते. वास्तविक मी सर्वांना वेद्य, निष्प्रपंच, ज्याच्यामुळे विश्वाभास उत्पन्न होतो, माझ्या आज्ञेचा नटनाच म्हणजेच विश्वाची उभारणी, जेथे काळाची सत्ता चालत नाही असा सत्यसंकल्प मी देव ! आणि सर्व जगाचा हितकर्ता बाप ! मी काय शपथ घेऊन सांगायला पाहिजे. पण अर्जुना, तुझ्या वेधामुळे मी माझा देवपणा विसरतो आणि देवपणाची बिरुदावली विसरून मी अर्धा होतो आणि तुझ्यामुळे सगळा होतो. मला पूर्णपणा येतो. कामानिमित्त राजाने आपली आपण शपथ घ्यावी तसेच हे होते ”

भगवंताच्या शपथपूर्वक आश्वासनावर अर्जुन म्हणतो, “ देवा हे तुमचे अचाट बोलणे पुरे, तुझे एक नाव घेतले की पुरे, आमचे सर्व काम होते. असे असता तू सांगायला लागतोस, त्यातही शपथा घेऊन सांगतोस, या तुझ्या विनोदाला काही पारावार आहे काय ? कमळाच्या विकास करण्याला सूर्याचा एक किरण बस आहे तरीही सूर्य आपला सर्व प्रकाश नित्य देत नाही काय ? चातकाची तहान ती केवढी परंतु सर्व पृथ्वी शांत करून सागरही भरतील एवढी वृष्टि मेघ करतातच ना ? तू तर उदारांचा राणा, कृपेचा निधी, तुला थोडे कारणही पुरे होते. ”

यावर पुन्हा भगवान म्हणतात, “अरे, पुरे, पुरे, या बोलण्याची प्रस्तावना पुरे कर. तू खरोखरच या उपायाने मला पावशील पहा.

“मिठाचा खडा समुद्रात पडल्यावर तो विरून समुद्रच होतो. त्याच क्षणाला तो विरतो. कारण तो त्याचाच बनलेला असल्याने तो वेगळेपणाने उरणे कसे शक्य आहे ? त्याचप्रमाणे मुळात तू आणि मी एकच असल्याने सर्वत्र तू सेव्य भावाने माझे भजन केलेस म्हणजे तुझी अहंता निःशेष जाऊन तत्वतः तू मीच होशील. ”

हे ‘ मन्मना भव ’ या श्लोकाचे संपूर्ण विवेचनच झाले आहे. तथापि ज्ञानेश्वर महाराजांनी गीतेतील पूर्वापर विवेचनाचा संदर्भ ध्यानी घेऊन या पुढील आठ ओव्यांत समारोप केला आहे. तो असा–

'अर्जुना, अशा प्रकारे माझी प्राप्ती होण्याच्या दृष्टीने कर्मापासून सुरुवात करून उत्तरोत्तर आधिकाधिक श्रेष्ठ उपायांची श्रेणी तुला दाखविली आहे.'

जें आधि तंव पांडुसुता । सर्व कर्म मज अर्पितां ॥
सर्वत्र प्रसन्नता । लाहिजे माझी ॥ ज्ञा. अ. १८ ओ. १३७४

प्रथम तुझी सर्व कर्मे मला अर्पण कर म्हणून सांगितलें.

'मत्कर्मपरमो भव' 'सर्वकर्मफलत्यागं ततःकुरु,' 'यत्करोषि यदश्नासि,' 'स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः.'

गीतेत कर्माविषयी अशा प्रकारचा अनेक जागी उल्लेख आहे. "या प्रमाणे सर्व कर्मे मला अर्पण केलीस म्हणजे सर्वत्र माझी प्रसन्नता तुला प्राप्त होईल"

वरील ओवीत 'सर्वत्र प्रसन्नता प्राप्त होईल' म्हणजे म्हटले आहे आणि सर्वत्र प्रसन्नता प्राप्त होण्याचे कारण सर्व कर्मे समर्पण करणे आवश्यक असल्याचे सांगितले आहे. यातील महत्त्वाचा भाग ध्यानी घेणे आवश्यक आहे. आपली सर्वसामान्याची कर्मांकडे पहाण्याची दृष्टी ही निराळी असते. कायिक, वाचिक व मानसिक सर्व कर्मे भगवंताला समर्पण करण्याची हातोटी ही कर्मठांना साधतच नाही. सर्व चांगली आणि वाईट, विधियुक्त आणि निषिद्ध कर्मे देवाला कशी अर्पण करावी? असा कर्मांकडे पहाण्याचा गुणदोषात्मक दृष्टिकोन असल्याने संभ्रम उत्पन्न होतो. याचे कारण आपल्या ठिकाणी कर्मांच्या कर्तेपणाचा अभिमान असतो. कर्ता करविता एक परमेश्वर, कर्मे त्याच्याच सत्तेने होतात व कर्ता तो असल्याने कर्मांच्या चांगल्या वाईटाचे बंधन आपल्याला नाही, त्याने केलेली कर्मे ही त्याला सहजच अर्पण आहेत हा बोध नसतो. त्यामुळे कर्मामध्ये प्रसन्नता रहात नाही. बेचैनी उत्पन्न होते. 'कर्तृत्वाचा मद आणि कर्मफलाचा आस्वाद' असा कर्मबंध असतो, तो गेला की अंतःकरण सहजच प्रसन्न होते. या प्रसन्नतेचे महत्व परमार्थात फारच मोठे आहे. या प्रसन्नतेच्या बैठकीवर परमार्थातील अधिकाधिक उच्चाधिकार सहजगत्या प्राप्त होतात. सर्व कर्मे निरंहकार बुद्धीने होऊन तीं कृष्णार्पण होऊ लागली म्हणजे संसारदुःखाचा सहजच नाश होतो.

देखैं अखंडित प्रसन्नता। आथि जेथ चित्ता ॥
तेथे रिगणें नाहीं समस्तां । संसारदुःखां ॥ ज्ञा. अ. २–३३८

अमृताचा झराच जर पोटात उत्पन्न झाला तर क्षुधातृषेची बाधा होईल काय? त्याचप्रमाणे अखंड प्रसन्न रहाणाऱ्या चित्तात संसारदुःखे शिरतच नाहीत, त्यामुळे बुद्धि ही सहजच परमात्मस्वरूपी स्थिर होते. ज्ञानोबा म्हणतात—

तैसें हृदय प्रसन्न होये । तरी दुःख कैचें कें आहे ।।
तेथ आपैसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपीं ।। ज्ञा. अ. २ ओ. ३४०

अशा प्रकारें निरहंकार बुद्धीने होणारी कर्मे सहजच कृष्णार्पण होऊन अंतःकरण अखंड प्रसन्न होते हीच भगवंताची कृपा किंवा भगवत्प्रसाद होय. या प्रसादामुळे काय होते ते सांगण्याकरितां पुढील ओवी आहे.

पाठिं माझा तिये प्रसादीं । माझें ज्ञान जाये सिद्धी ।।
तेणें मिसळिजे त्रिशुद्धी । स्वरूपिं माझां ।। ज्ञा. अ. १८ ओ. १३७५

अंतःकरण प्रसन्न झाले म्हणजे प्रसन्न अंतःकरणात ज्ञानाचा नंदादीप लागतो. या ज्ञानदीपाने ज्ञानाची सिद्धि म्हणजे भगवंताशी एकरूपतेचा अनुभव येतो. मग काय होते ?

मग पार्था तिये ठांइं । साध्यसाधना होये नाहिं ।।
किंबहुना तुज काहिं । उरे चि ना ।। ज्ञा. अ. १८ ओ. १३७६

भगवंताशी एकतेचा अनुभव आल्यावर साध्य, साधन, साधक, ही त्रिपुटीच मावळते. किंबहुना इतिकर्तव्यता प्राप्त झाल्यामुळे अधिक काही मिळावावे असे रहात नाही. अर्जुनाला भगवंतांनी केलेल्या या उपदेशाचा परिपूर्ण अनुभव पूर्वींच आलेला आहे व भगवंतांनी हे सर्व जाणलेलेहि आहे. तरीहि पूर्वीच सांगून झालेले तत्त्वज्ञान पुनरपि भगवंताच्या मुखातून ऐकावे म्हणून त्यानेच प्रश्न केला व भगवंतांनी गीतेचे सार काढून ते येथे त्याला दिले. आतां सांगावयाचे काहींच राहिले नाही हे त्यांच्या या पुढील संभाषणातून आपण जाणू शकतो. पहाः—भगवान म्हणतात, " अर्जुना,

तरी सर्वें कर्मे आपुलीं । तुवां सर्वदा मज अर्पिलीं ।
तेणें प्रसन्नता लाधलीं । आजि हे माझी ।। " ज्ञा अ १८ ओ १३७७

' मन्मना भव ' या श्लोकात अर्जुनाला सर्व कर्मे समर्पण करण्यास भगवंतांनी सांगितले आहे हे आपण येथवर पाहिले आहे. आता उघडपणे सांगत आहेत, "अरे तुला जी आता प्रसन्नता लाभली आहे त्याला कारण तू आपली सर्व कर्मे मला सदोदित अर्पण करीतच आला आहेस, म्हणून आपल्या संपूर्ण कृपाप्रसादबळाने या युद्ध प्रसंगी सुद्धा मी तुला भाळलो आहे. "

आपणाला असे वाटेल, अर्जुन तर या युद्धप्रसंगात गीता ऐकत आहे मग त्याने आपली सर्व कर्मे भगवंताला अर्पण केव्हा केली ? अर्जुनासंबंधी ही शंका येणे स्वाभाविक आहे. त्या शंकेचा उलगडा पहिल्याच अध्यायातील अर्जुनाच्या भावनांचा विचार केला की सहजच होऊ शकतो.

अर्जुन रणांगणात शोकाकुल झाला. त्याला मोह झाल्यामुळे त्याचा कर्तव्या-कर्तव्याचा विचारही नष्ट झाला होता. तो भगवंतालाच आपले तत्त्वज्ञान सांगू लागला. परंतु त्याही परिस्थितीत श्रीकृष्णावरील त्याचे अद्वितीय प्रेमच व्यक्त होत होते. युद्ध न करण्याचा निर्णय त्याच्या मनाने कां घेतला याचे महत्त्वाचे कारण ज्ञानेश्वरीतील पुढील अवतरणांतून दिसून येईल.

सांघैं मुख केवि पाहिजे । तूझें कृष्णा ? ॥ ज्ञा. १-२२७

\+ \+ \+ \+

मज जोडलासि तूं हार्तिचा । दूरि होंसी ॥ ज्ञा. १-२२८
कुळहरणीं पातकें । तियें आंगी जडती अशेषें ॥
तेव्हळि तूं कवणें कें । देखावासि ॥ ज्ञा. १-२२९

× \+ \+

तुजसि अंतराऊ होईल । मग सांघैं आमुचें काइ उरैल ॥
तेणें दुःखेंचि हियें फूटैल । तुआंविणा ॥ ज्ञा. १-२३४

युद्धामुळे पातक घडेल आणि मज पातक्याला श्रीकृष्ण जवळ करणार नाहीत आणि असे झाले तर या दुःखाने माझा हृदयस्फोट होईल असे अर्जुन म्हणतो. यावरून देवावर त्याचे किती निःसीम प्रेम होते ते दिसून येईल. आणि—

कृष्णी ज्याचें निश्चल मन । कर्मे त्याचें कृष्णार्पण ॥ श्रीएकनाथ महाराज-या न्यायाने त्याची कर्मे सहजच कृष्णार्पण होत होती.

भगवान त्याच्या या प्रेमभावानेच त्याला वश होऊन त्याला कृतार्थ करण्याला उद्युक्त झाले व पुनः पुनः विविध प्रकारांनी बोध करून त्याला त्यांनी कृतार्थ केले. आता या संपूर्ण कृतार्थतेमुळे काय काय महत्त्वाची कार्ये घडून येतात त्याचेच वर्णन पुढील श्लोकात भगवंतांनी केले आहे. हे दोन्ही श्लोक मिळून गीतेचे सारभूत मार्गदर्शन एकत्र झाले आहे.

मोहनकी मीरा

लेखिका– कु. प्रार्थना ना. चिपळूणकर, बी. ए.

मेरे तो गिरिधर गोपाल दूसरा न कोई।

एका कृष्णाखेरीज माझे कोणीही नाही असे म्हणणारी अष्टौप्रहर श्रीकृष्णाच्या भक्ति-भजनात दंग राहाणारी मीराबाई ही राजघराण्यातील महाराणी आणि थोर संत होती.

जोधपुरच्या राठोड घराण्यात रतनसिंहाच्या उदरी मीराबाईचा जन्म झाला. धार्मिक आचरणाच्या वडिलाच्या हाताखाली मीराबाई वाढली आणि सर्व लहानपण साधुसंतांच्या संगतीतच तिने घालवले. रतनसिंहाचे कुलदैवत श्रीकृष्ण. त्याचा उत्सव त्याच्या घरी मोठ्या प्रमाणात आणि विशेष असा पार पडत असे. मीराबाईच्या लहानपणी त्यांच्याकडे एक साधु उतरला होता. त्याच्या जवळील श्रीकृष्णांच्या सुवर्णमूर्तीचा हट्ट मीराबाईने धरला. अखेर शेवटी त्या साधूला स्वप्नात श्रीकृष्णाने दृष्टान्त देऊन ती मूर्ती मीराबाईस देण्यास भाग पाडले.

आता मीराबाई सतत त्या मूर्तीच्या पूजेत आणि भजनात दंग राहू लागली. दुसरी गोष्ट अशी सांगतात की, रस्त्यातून एक वरात जात असता मीराबाईने आईस विचारले, "माझा नवरा कोणता ?" त्यावर आईने श्रीकृष्णाच्या मूर्तीकडे बोट दाखवून 'तो पहा तुझा नवरा !' असे उत्तर दिले. लहान मुलीची समजूत घातली असे आईला वाटले.पण प्रकार उलटाच झाला. मीराबाईचे मन कुठल्याही परपुरुषाचा नवरा म्हणून स्वीकार करण्यास तयार होईना. यथावकाश मीराबाईचा विवाह झाला. परंतु नवऱ्याकडे संसाराकडे दुर्लक्ष झाले. श्रीकृष्णाखेरीज तिला काहीच दिसेना. राजघराण्याची अब्रू चव्हाट्यावर येऊ नये म्हणून तिला महालापासून दूर ठेवण्यास आले, विष देऊन पाहिले पण " ज्या को राखै साईया, मारी सकै ना कोय ! बाल ना बाँका करी सकै, जो जग बैरी होय !"

मीराबाईचे नाव संत स्त्रियांत अगत्याने घेतले जाते त्याचे कारण हेच आहे. अत्यंत निस्सीम आणि भोळ्या भक्तीचा उत्कृष्ट आदर्श मीराबाई ! मीराबाईने पुष्कळशी भजने लिहिली. तिच्या नणंदेचा आणि दिराचा संवादही काही प्रमाणात भजनातून उपलब्ध आहे. मीराबाईच्या भक्तीने आणि श्रीकृष्णाच्या साक्षात्कारांनी मीरा, जनाबाई, मुक्ताबाई यांच्या पंक्तीत येऊन बसली आहे.

मीराबाई रजपूत घराण्यांतील होती. तिची भाषाही रजपूत किंवा गुजराती अशी आहे. गुजराती लोक मीराबाईला जास्त प्रमाणात मानतात. महाराष्ट्रातील संत स्त्रियांना कष्ट हे भोगावे लागले, परंतु मीराबाईचे कष्ट हे सामान्य नव्हते असे म्हणावे लागेल. ती राजघराण्यातील होती. तरीही भक्ती न सोडता तिने कष्ट सोसले व ती अमर झाली.

मीरेची कीर्ति दिवसेंदिवस वाढत होती. लांबवरचे साधुसंत तिच्या दर्शनास येऊ लागले. एवढेच नव्हे तर दिल्लीपती अकबर हाही तेथे येऊन गेला. या सगळ्या बातम्या तिचा पती भोजराजा याच्या कानावर जात होत्याच, परंतु मीराबाई-पुढे अपील नव्हते. मीरा आता गोकुळ वृंदावन यात्रेस निघाली. यमुनाकाठीच शहा-जहानच्या प्रीतीचे भव्य मंदिर 'ताजमहाल' उभा आहे. आणि यमुनाकाठीच मीरेच्या भक्तीचे दिव्य मंदिर 'द्वारका' उभी आहे.

मीराबाईच्या अमृतवाणीने रसाळ भजन गायनाने तिच्या तैनातीत असलेला नोकरवर्गही तिच्या पंथात सामील झाला. मीराबाईने संत तुलसीदासाला काव्यात पत्र पाठविले. भगवी वस्त्रे धारण करून मीराबाई मातृभूमि मेडता येथे येऊन राहिली. आतापर्यंत सर्व दूरवरच्याही प्रांतांत मीराबाईचे नाव झाले होते. लोक चितोडास तिच्या दर्शनासाठी येत. ती नसल्याचे कळताच निराश होऊन निघून जात. मीराबाई गोकुळ, वृंदावन, मथुरा, यमुनातीर वगैरे प्रवास करीत होती. 'जीवगुसाई' नांवाचा एक साधु स्त्री-दर्शन वर्ज्य असे मानणारा होता. तेव्हा मीराबाईस त्याने तसे कळविले. मीराबाईने त्यास पुन्हा असे कळविले की फक्त परब्रह्म हाच पुरुष वृंदावनात पाहाते व ऐकते. त्याच्याहीवर असणारे आपण पुरुष असाल तर आपले दर्शन मला दुर्लभ आहे! या उत्तराने लाजून गेलेला 'जीवगुसाई' स्वतः मीरा-बाईच्या दर्शनासाठी आला. मीराबाई फिरत फिरत आता द्वारकेत वास्तव्य करीत असता चितोडास सगळाच हाहाःकार झाला आणि तिला परत बोलावणे आले. मिरेने श्रीकृष्णाला सर्व वृत्तान्त विदित करून श्रीकृष्णाजवळ चिरशांति मागितली. तेथेच मीरा गुप्त झाली. खुणेसाठी एक भगवे वस्त्र वर राहिले श्रीकृष्णाच्या पायी मीराबाई समाधिस्थ झाली असे लोकांस आणि तिच्या सासरकडील माणसांस वाटले, परंतु मीराबाईने श्रीकृष्णाच्या हृदयांत स्थान मिळविले हे फक्त ती आणि तो श्रीकृष्णच जाणे. मीराबाईचे जीवनसर्वस्व म्हणजे तिचा श्रीकृष्ण. त्याला आळवणारी, त्याच्यावर रुसणारी रागावणारी लाडावून गाणे म्हणणारी अशी मीराबाई तिच्या भजनांतून प्रकट झालेली आहे. काही भजनांचा मोजका उल्लेख करून आपण लेख पूर्ण करू.

१) अरज करे छे मीरा रांकडी रे उभी उभी अरज करे छे।

२) पग घुंगरु बाँध मीरा नाची रे ।
मैं तो अपने नारायणकी होगइ आपही दासी रे ।
मीरा कहे मैं भइ बावरी, सास कहे कुल नासी रे ।

३) गोविंद प्राण मारो रे मने जग लाग्यो खोयारे ।
मने मारो रामजी भावे रे
बीजा कोइ नजरे न आवे रे ॥
श्रीकृष्णाच्या भेटीसाठी व्याकुळ झालेली मीराबाई म्हणते–
गोविंद कबहुं मिले । पिया मेरा गोविंद कबहूं मिले ।
घर आँगन न सुहावे । पिया बिन मोहि न भावे ।
चलो मन गंगा जमुना तीर । मीरा कहे प्रभु गिरिधर नागर । चरण कमल पर शील ।
अशी हांक मारणारी मीरा म्हणते–" तुम बिन मोरी कौन खबर ले गोवर्धन गिरिधारी । मीराके प्रभु गिरिधर नागर चरणकमल बलिहारी । "
" तुम्हरे कारण सब सुख छोडया अब मोहे तरसावो हो ।
बिरहबिथा लागी उर अंतरमें, आओ तुम्ही बुझावो ।
दासी मीरा जनम जनमनी अंगसे अंग लगाओ । "
दर्शनावाचून व्याकुळ झालेली मीरा–
" दरस बिन दुखन लागे नैन ।
जबसे तुम बिछुत रै मेरे प्रभुजी ।
कबहूं न पायो चैन ॥ बिरह बिथा कासू कहूँ सजनी । बह गई करवत नैना ।
मीराके प्रभु गिरिधर नागर दुख मेटन सुख दैन । "
दर्शनानंतर भान हरपलेली मीरा—
" पायो जी मैंने राम रतन धन पायो ।
वस्तु अमोलिक दीनी मेरे सद्गुरु । किरपा कर अपनायो ।
प्यारे दरसण दीजये आए । तुम बिन रहवो न जाय ।
जलविन कमल, चंद्र बिन रजनी, ऐसे तुम देखेबिन सजनी ।
आकुल व्याकुल फिरु रैन दिन । बिरह कलेजो खाय ॥
क्यू तरसाओ अंतरजामी । आय मिलो किरपा कर स्वामी ।
मीरा दासी जनमजनम की परी तुम्हारे पाय ॥
श्रीकृष्णाचे वर्णन करणारी मीरा—

१) "बरसे बदरिया सावनकी । सावनकी मन भावनकी ।
उमड घुमड चहूँ दीस्याँसे आयो । दामिन दमके झर लावनकी । "

२) "बसो मोरे नैननमें नंदलाल । सांवळी सुरत, मोहनी मूरत, नैना बने विशाल।
अधर सुधारस मुरली राजित ऊरु बैजयंती माल ।

छुद्र घंटिका कटीतट शोभित नुपुर शब्द रसाल ।
मीरा कहे प्रभु संतन सुखदायी भक्त बछल गोपाल ॥

३) मारो जनम मरणके साथी या ने नही बिसरां दिनराती ।

४) मुखडानि माया लागीरे मोहन तारे मुखडानि माया लागी ॥

मीरा शेवटी म्हणते-

मोहे लागी लटक गुरु चरणन की ।
चरण बिना मोहे कछु ना भावे ।
जग माया सब सपननकी ।
भव सागर सब सुख गयो है ।
फिकर नहीं मुझे तरननकी ।
मीराके प्रभु गिरिधर नागर उलट भई मेरे नयननकी ।
राम रतन धन पायो , पायो जी मैंने राम रतन धन पायों ।
संतसंगत सत्‌गुरु प्रतापसे भाग बडे बन आयो ।
नामकी नाव भजनकी बतियाँ भवसागर में तार्यों ।
स्याम मने चाकर राखो जी ।

मीराबाईच्या अनेक उत्तम आणि रसाळ भजनांपैकी काहीचा उल्लेख वरती करण्यात आलेला आहे.

मीराबाई गुप्त झाल्यानंतर लोक तिचे गोडवे गाऊ लागले. त्यांना तिची योग्यता पटली. त्यांनी तिची मंदिरे उभारली. उत्सव केले. पदरचना व्यवस्थित करून प्रकाशात आणली.

असामान्य भक्तीचा आणि अप्रतिम जीवनचरित्राचा अनोखा संगम म्हणजे मीराबाई. दोन अक्षरी नावात जादू आहे. नामदेव विठ्ठल ह्याप्रमाणे श्रीकृष्ण मीरा. कोणीही देवापासून भक्ताला दूर करूच शकणार नाही. मीराच्या उज्ज्वल जीवनाला, अतुलनीय भक्तीला श्रीकृष्णाच्या दिव्यत्वाची जोड लाभली. आज मीरेचे स्थान इतक्या दूर आणि उंचावर आहे की तेथे सामान्य माणूस पोहचूच शकणार नाही. म्हणूनच आपण भजन करून निदान मूर्तीच्या दर्शनाचा तरी लाभ घेऊ या !

प्रीति आणि भक्ति यांचा स्थायीभाव काव्य अणि आर्तता. या दोघी बरोबर चालतात. दोघीही कोमल आणि प्रत्येकजण रसाळ दिव्य आणि भव्य, पण प्रत्येकजण काट्याकुट्यांतून ठेचाळत रक्ताळत जाते. प्रत्येकीची कसोटी त्याग! मीरेला भक्तीसाठी राजघराण्याचा संसाराचा त्याग करावा लागला, तेव्हा ती अमर झाली.

" दिव्यत्वाची जेथ प्रचिती । तेथे कर माझे जुळती ॥

सुखी संसार (नाट्य)

लेखक—**शाहीर पां. द. खाडिलकर,** एम्. ए., बी. टी.

दृश्य पहिले

(रवींद्र थाटाने सजविलेल्या खोलींत खुर्चीवर वर्तमान पत्र वाचत बसला आहे. समोरच टेबलावर रेडिओ वाजत आहे. ' भोग भोगू करू मजा ' हें गाणं लागलं आहे. खोली अद्ययावत् सजविलेली आहे. वेळ सकाळची.)

रवींद्र—(पेपर वाचतां वाचतां माना हालवीत रेकॉर्ड ऐकत असतो. रंजनेला एकदम हांक मारतो) रंजना ए रंजना ! (पडद्याच्या आंतून—आले हं—आलेच, चहा घेऊन !)

रवींद्र—(जरा वेळाने) अग ये ना लवकर ! किती वेळ लावतीस ग तू ! तुला काही नाहीच बघ !

(ट्रेमधून चहा बिस्किटे घेऊन रंजना येते.)

रंजना—येतच होते ना मी ! अगदी थोडा सुद्धा उशीर चालत नाही ना ? (हंसत) बरं पण एवढं सारखं हाक मारणं कशासाठी चाललं आहे ?

रवींद्र—अग रेकॉर्ड ऐकलीस का ही ?

' भोग भोगू विलास '—हः हः हः

रंजना—ऐकत होते ना मी आंतूनच, पण इकडं कां बोलावलस ?

रवींद्र—अग, असल्या रेकॉर्डस दोघांनी एकदम ऐकावयाच्या असतात ! अगदी जवळ जवळ बसून ! ये ना बैस इथं !

(जवळच्या खुर्चीकडे बोट करून)

रंजना—पण ही वेळ आहे कां जवळ बसायची? आत्तां वाजतील नऊ! मग होईल सुरू झालं कीं नाही जेवायला! होय ना! असंच ना?

रवींद्र—खरंच. ते ही खरंच! अग या देवसत्तेमधली ही जाहिरात वाचलीस कां? नसेल तर वाच पाहू आधी!

रंजना—(जाहिरात वाचीत) काय? आधी विमानप्रवास–मग–पैसे ते सुद्धा हप्त्यांनी! हप्ते सोपे परवडतील असे. मुंबईहून–पॅरीस. तेथे आठ दिवस मुक्काम! तेथून आजूबाजूची प्रेक्षणीय स्थळं पहाणे. उत्कृष्ट तीन चित्रपट पहाणे आणि हा सर्व खर्च कंपनीच **आधी** करणार.

रवीन्द्र—**आधी** हा शब्द लक्षात ठेव.

रंजना—होय, ठेवला ना! रोख बोलण्याचा कळला मला! पण काय हरकत आहे? (आनंदानं) मग आपण जांऊ याच! आत्ताच काही खर्च नाही आपणाला. एक महिन्याची रजा घ्या. अगदी आजच रजेचा अर्ज करा—मार्च १ ला निघणार आहे स्पेशल विमान. आज संक्रान्त १४ जानेवारी: हा दिवस म्हणजे मोठा सण! अशा गोड दिवशी गोड गोड बेत करावेत म्हणून म्हटलं!

रवींद्र—मग कळवतो B.O.C ला आजच दोन सीट्स् कपलसाठी जवळजवळच्या बुक करून ठेवा म्हणून.

रंजना—खरंच गडे, आजच बुकिंग करून ठेवा.

रवीन्द्र—पण पासपोर्ट फोटो द्यावे लागतील ना. फोटो कुठाहेत आपणाकडे?

रंजना—मग काढु या ना आजच संध्याकाळी. उद्या नेऊन द्या.

रवीन्द्र—पण पैसे? जेमतेम शंभर रुपये असतील आपल्याजवळ.

रंजना—काढु कर्ज म्हणजे झालं. तीन तीन हजाराच्या दोन पॉलिसी आहेत ना आपल्या त्यावर मिळेल कर्ज.

रवीन्द्र—कितीसं कर्ज मिळणार? जेमतेम एक हजार रुपये. आणखी निदान दोन हजार रुपये तरी जवळ हवेत. पॅरीसपद्धतीचा पोशाख करायला हवा. परकीय नाणं जवळ हवं! चेक बुक त्यांचंच हवं!

म्हणजे त्या कंपनीच्या नेहमीच्या माहितीतल्या परकीय सर्व जगभर चालणाऱ्या बँकेचे !

रंजना—सहकारी सोसायटीचे सभासद तुम्ही आहांत ना ! घ्या त्यांच्याकडून रुपये दोन हजार ! आजच्या आज करा हं ! अगदी सगळं आजच्या आज अं ! (दोन तीन गोड फेऱ्या मारून) पॅरीस, पॅरीस्, पॅरीस् !

रवींन्द्र—बरं पहातों काय होईल ते.

रंजना—पाहायचं नाहींच ! जायचंच ! मी लवकर जेवण तयार करते हं. तंवर आपणहि आटपा सारं ! (जाते).

रवींन्द्र—(जरासा सचिंत) पॉलिसी गहाण ठेवायच्या ! सोसायटीचं कर्ज काढायचं, हं .... मग तें फेडायचं ! पण केव्हां ? .... रंजनेची इच्छा आहे ना !

'**भोग भोगू करू मजा**' दोघंच आहोत तंवरच जावं ! हेंहि खरंच ! दोघांचे तीन हि होण्याचा प्रसंग लवकरच ओढवणार आहे. मग कठीणच ! चला पॅरीस, पॅरीस. आपण आता दाढी करावी.... सर्व आटपावं मग ऑफीस–रजेचा अर्ज–एअरकंपनीला फोन–दोन कपल....सीट्स् जवळजवळच्या रिझर्व–दोन दिवसांत पैशाची तयारी–कर्ज–अर्ज–अर्ज–पॅरीस (जातो.)

(पडदा पडतो)

दृश्य दुसरे

(रवींद्र पश्चात्तप्त मनःस्थितीत घरी खुर्चीवर बसला आहे.)

रवीन्द्रः—कसले वाईट दिवस आले हे. काय आर्थिक परिस्थिती ही ! महिन्याच्या पहिल्या दिवशी पगार–पौर्णिमा—दुसऱ्या दिवशी वद्य अष्टमी–आणि तिसऱ्या दिवशी अमावास्या–काळोख–अंधार. बाकीचे दिवस कसेबसे पार पडले म्हणजे मिळविली. रंजनेचा सारखा तगादा चाललेला असतो की मेट्रोला चला, एरॉसला चला, काश्मीरला चला, जपानला चला ! तिला आतां सगळं खरं सांगण्याची वेळ आली आहे. चांगली मुलगी मिळावी म्हणून लग्नाच्या आधी आणि काही दिवस नंतर प्रचंड गप्पा माराव्या लागतात,—मी

एवढा श्रीमंत आहे. माझी घरं इतकी आहेत, अन् माझे शेअर्स् इतके आहेत. अन् माझी पॉलिसी दहा हजाराची आहे आणि माझं हे आहे, अन् ते आहे. पण आतां पितळ उघडं पडण्याची वेळ आली आहे! कर्ज करून पॅरिसला जाऊन आलो–मजा केली. आल्यावर डोळे पांढरे फटफटीत झाले. पाच वर्षे झाली त्या ट्रिपला ; पण एक ही पैसा फिटला नाही! उलट व्याज वाढतच गेले. अन् तीन अपत्यांची भर पडली! आजारपण औषध पाणी, खाणं पिणं, कपडालत्ता, या सगळ्यांनीं हैराण झालोंय अगदी! त्यातच बायकोची मिजास! नवा दिवस उगवला की पोटात धस्स होतं अगदी! न्हावी, धोबी, कोळसेवाला, तेलवाला, किराणावाला, सलूनवाला, भाजीवाला, डेअरीवाला, पेपरवाला, कोणीना कोणी बिल मागायला दारात हजर! मग त्यांची तोंडं चुकवायला घरांत नाहीत, आजारी आहेत, आंघोळ करताहेत ही उत्तरं ठरलीच. कित्येक वेळा तोंडासमोर छत्री धरून रस्ता चुकवून जावं लागंत! महिन्याचा शेवट आला की घरातल्या पुरवठ्याचा शेवट आला आणि आमचाहि शेवट आला! तशात सौ. जर कमी मिजासखोर, कमी उधळी आणि कमी मुलांची असती तर-(रंजना प्रवेश करते)

रंजना—ऐकलं मी सारं! मी मिजासखोर, मी खर्चिक, मी उधळी, मी रंगेल—वा वा काय वर्णन माझं हे! काय म्हणे कमी मुलांची.......जणु मी एकटीच जबाबदार त्याला! मी साधे सरळ ब्लाऊज घातले तर मला म्हणत होता अग अशी बावळटासारखी का दिसतेस म्हणून! जरा ऐटबाज ब्लाऊज् शीव ना! रेशमी, टेरेलिन ही सगळी नांव मला तुम्हीच शिकविलीत! गळ्याची कॉलर म्हणे खूप खूप मोठी ठेव म्हणजे म्हणे तू चांगली आकर्षक दिसतेस! हे सारं कोण म्हणत होतं? मी? म्हणे पांचवारी अस्संच नेस, तस्संच नेस! उंच टाचांचे बूट तुम्हीच ना घ्यायला लावलेत मला? मी म्हणत होते लिपस्टिक मला नको

म्हणून ! तर तुम्हीच कैक वेळा रागावलात ना? अन् मग अबोला ! चार दिवस कुठं पाठवायला तयार नाहीत मला ! उगीचच बोलताय होय मला !

रवींद्रः—बरं बाई. मीच जबाबदार सगळ्याला ! लिपस्टिकला, पावडरला, हेअर पिन्सला गागल्सला अन् गोल नेसण्याला अन् अगदी सगळयाला 'हांसत कर्म करावे भोगावे रडत तेंचि परिणामीं.' कायग मी तुला कैक वेळा सांगितलं की सिनेमा आवडत नाही मला. गेलोच तर पंचवीस पैशांपेक्षां जास्त खर्च करू नये म्हणून. पण तू मला दर खेपेला नुसतं धारेवर धरलंस अन् दरखेपेला ओढून नेलेस ! पॅरिसला तर कहर केलास ! आणि ते वारं आजतागायत कायम आहे. पिक्चरला गेलो तर गॅलरी बॉक्स शिवाय बसत नाहीस कधी. किती पैसे गेले ह्यात? मी म्हणत होतो ह्यापेक्षा खो खोचा डाव खेळावा. संसार म्हणजे खो खोचा डावच आहे ! पण संसारांत पैसा जरूरीचा तर खोखोला कसलीच जरूरी नाही ! हुतुतूचा खेळ सर्वात उत्तम ! नाहीतर गजग्यांचा खेळ ! या बाबतींत एकदा तरी माझं ऐकलंस का?

रंजनाः— बरं तें जाऊ द्या ! सांगून ठेवते आतांच ! उद्यां सकाळीं धोबी आणि डेरीवाला येणार आहेत बिलं न्यायला ! काय सांगायच त्यांना तें मला सांगून ठेवा.

रवींद्रः— सांग त्यांना महिना संपत आला आहे, पगार झाल्याबरोबर देऊं म्हणून. दोन रुपये सुद्धा शोधून मिळणार नाहीत घरी !

रंजनाः— बरं सांगेन त्यांना तसं ! पण आज संध्याकाळीं मुलांना दहा बारा खेळणी आणलीच पाहिजेत हं ! फार किंमत नाही पडणार, दहा रुपये पडतील ! बाहेर जाणारच आहोंत आपण ! एखादं चांगलं कापड दिसलं तर घ्यायचंय मला ! काचेचं कापड मिळतंय म्हणे ! एका पोलक्याचं घेऊंया आज !

रवींद्रः— बरं, पाहूं या !

रंजनाः— प्रिक्ली पावडरचा एक डबा हवाय रमेशला !

रवींद्रः— बरं तोहि आणू ! आता मी जरा बाहेर जाऊन येणार आहे. (उठून जाण्याची तयारी करतो. शर्ट वगैरे घालतो.)

रंजनाः— कुठं जाताय ? फिरायला ? मी पण येते ना ! सगळ्यांनाच घेऊन जाऊं. टॅक्सी केली म्हणजे झालं !

रवींद्रः— बाई फिरायला नाही जात मी (हात जोडतो). मारुतीच्या देवळात जाऊन येणार आहे. गांवाबाहेर देऊळ आहे ना तिकडं.

रंजनाः— कां आता मारुति आठवला होय ? आता काय उपयोग ?

रवींद्रः— तिथंच तर चुकलं ! आता काही उपयोग नाही, त्यासाठी नाही जात ! जरा निवांत जाऊन बसणार आहे, **भीमरूपी** म्हणत !

रंजनाः— कपाळ माझं ! बरं, जा ! पण लवकर या हं !

रवींद्रः— लवकरच येतो—तास दोन तासांत ! (जातो)

(**पडदा पडतो**)

दृश्य तिसरे

(मारुतीच्या देवळाचा परिसर. रवींद्र प्रवेश करतो. मारुतीस नमस्कार करतो.).

रवींद्रः— (मारुतीपुढं हात जोडून उभा राहातो)
बजरंगबली की जय ! पवनपुत्र हनुमानजी की जय !
देवा, तुम्हीच आता आमचे त्राते ! आता ह्या कच्चाबच्चांचं कसं होणार ? दिवसेंदिवस परिस्थिति खालावत चालली आहे. एकदा वाटतं जीव द्यावा ! पुन्हा वाटत जीव देऊन तरी काय उपयोग ? हे लहान लहान जीव जन्माला आले आहेत, त्यांना कोणीच त्राता राहिला नाही असे होईल. रंजनेनं तरी कुठं जावं ? ह्यातून मार्ग कोणी सांगेल काय ?

(संयमराव, साठ वर्षांचे वयोवृद्ध गृहस्थ, प्रवेश करतात)

संयमरावः— नमस्कार, मारुतिराज, बलभीम.

(रवींद्र त्यांना नमस्कार करतो.)

संयमः— कोण आपण ?

रवींद्रः— माझं नांव रवींद्र !

संयमः— उदास कां ?

रवींद्रः— घरगुती अनंत अडचणी !

संयमः— कसल्या अडचणी ?

रवींद्रः— प्रपंच कसा चालेल ? कर्जबाजारीपणा ! प्रपंच विस्तार फार झाला आहे ! त्यामुळं काही सुचत नाही !

संयमः— मग यात पेंच कसला ? यापुढे तरी सावध होणं हाच श्रेयस्कर मार्ग आहे. प्रथम कुटुंबाचा विस्तार अधिक होणार नाही याची काळजी घ्या, संततिनियमन करा. नंतर आपोआप परिस्थिती सुधारत चाललीच असं समजा.

रवींद्रः— कर्जबाजारीपणा ?

संयमः— मग तो हळू हळू निस्तरेल.

रवींद्रः— संततिनियमन ! पटलं मला ! मला रंजना—आमची पत्नी—हेच सांगत होती.

संयमः— काय सांगत होती ?

रवींद्रः— आम्ही उभयतां फ्रान्सला गेलो होतो तेव्हांच संततिनियमनाची उपकरणं घ्या म्हणून !

संयमः— मग काय झालं ?

रवींद्रः— मी ती घेतली नाहीत !

संयमः— पण त्यांनीं खरं संततिनियमन झालं असतं असं नाही !

रवींद्रः— अहो काय आपण म्हणता ! कित्येक लोक आज ही साधनं वापरीत आहेत. सरकारही त्यांचा खूप प्रचार करीत आहे. त्यांचा उपयोग नाही म्हणता ?

संयमः— अहो, हे आधिभौतिक उपाय आहेत. कृत्रिम आहेत. त्यांनी वासना कमी होत नाही. उलट ती वाढण्याचाच धोका असतो. मनः संकर होण्याचीहि भीती असते. स्वैराचार वाढीस लागतो.

रवींद्रः— तो कसा ?

संयमः— निधास्तपणा उत्पन्न झाला की मन आणि इंद्रिये जास्तच सैरावैरा धावू लागण्याचा धोका असतो. म्हणून उत्तम म्हणजे आत्मसंयमन करणे. आपली शिस्त आपणच लावून घेतली पाहिजे. त्यामुळे मनोविकासहोईल आणि आत्मा अत्यंत तेजस्वी बनेल. घरी जा विवेक करा.

रवींद्रः— महाराज, आपला उपदेश पटला मनाला. घरी जातो. आपल्या उपदेशाप्रमाणे आम्ही उभयता आत्मसंयमन करतो. आत्मसंयमनाचा आपला संदेश जनतेतही प्रसृत करतो. म्हणजे जनतेचेही कल्याण होईल. आपली प्रेरणा आणि भगवंताची कृपा यांनी आमचा संसार सुखी होईल, इतरांचे ही संसार सुखी होतील यात शंका नाही. नमस्ते येतो.

(मारुतीला आणि संयमरावांना नमस्कार करून जातो.)

(पडदा पडतो.)

समाप्त

ग्रंथ परिचय

श्रीसाईदर्शन नाटक

डॉ. राजाराम सीताराम कापडी यांनी लिहिलेले हे नाटक श्रीसाईनाथांच्या जीवनावर आणि त्यांनी वेळोवेळी दाखविलेल्या चमत्कारांवर आधारलेले आहे. नाटककाराने अविचल श्रद्धेच्या भूमिकेवरूनच नाटक लिहिलेले असल्यामुळे नाट्यवस्तु सतत प्रगतिमान ठेवण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे. श्रीसाईनाथांनी प्रसंगा प्रसंगाने दाखविलेल्या चमत्कारद्वारा चढत्या श्रेणीने आध्यात्मिक उपदेश मनावर ठसत जातो. चनबसप्पा—वीरभद्र ही

जोडी त्यांच्यातील ध्येयसंघर्षाने विशेष परिणामकारक रीतीने भावनांना धक्के देत देत प्रवास करीत आहे. श्री. दादासाहेब खापर्डे यांचा उल्लेख समर्पक आहे संत श्रेष्ठ अक्कलकोटकर महाराज, उपासनी महाराज, श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंबे स्वामी वगैरेंचा संदर्भही नाटकाचे सामर्थ्य वाढवीत आहे.

आधुनिक यंत्रयुगात व जडवादाने भारलेल्या जगांत श्रद्धा, भक्ति व अध्यात्म यांचा दिव्य संदेश नाटककाराने परिणामकारकरीतीने दिलेला आहे.

नाटकाचे वैशिष्टय असे आहे की श्रीसाईनाथ अथपासून इतिपर्यंत डोळ्यांसमोर सतत दिसत असतात. श्रीसाईभक्तांना हें नाट्यरूपदर्शन नक्कीच आवडेल असे वाटते.

—पां द. खाडिलकर.

श्रीसाईदर्शन, संगीत चार अंकी नाटक.

लेखक—डॉ. राजाराम सीताराम कापडी.

प्रकाशक—श्री. अ. बा. ढगाळ,

शेटये प्रकाशन मंदिर, शिवदर्शन, कोल्हापूर,

मूल्य साडेतीन रुपये.

पंथराज—वर्ष १अंक १—शक्तिपात योगासंबंधी एकमेव मराठी त्रैमासिक.

संपादकः— श्री केशव रामचंद्र जोशी.

प्रकाशकः—श्रीवासुदेवप्रकाशन.

श्रीवासुदेवनिवास, कर्वे पथ, पुणे ४.

मुमुक्षूंना मोक्षसाधना सुलभ रीतीने प्राप्त करून घेण्याचा एक सोपा मार्ग म्हणजे शक्तिपातयोग आहे असे म्हणतात. या योगालाच सहजयोग, सिद्धमहायोग किंवा श्रीगुरुदत्तयोग अशीही अन्य नावे आहेत. पुणे येथील श्रीसंत वामनराव गुळवणी महाराज साधकांना शक्तिपातयोगाची दीक्षा देऊन त्यांना कैवल्याचा मार्ग मोकळा करून देतात. परंतु या योगाविषयी असावी तशी माहिती अनेक साधकांना नसल्यामुळे बरेच साधक त्याचा लाभ मिळवू शकत नाहीत. संस्कृत ग्रंथांतून व श्रीविष्णुतीर्थ स्वामी महाराजांनी केलेल्या हिंदी लिखाणातून या योगाविषयी माहिती मिळू शकते. परंतु मराठीत या योगासंबंधी माहिती देणारे ग्रंथ नाहीत. ही उणीव नाहीसी व्हावी म्हणून

श्री. केशव रामचंद्र जोशी यांनी योगिराज श्रीमंत वामनराव गुळवणी यांच्या आशीर्वादाने विद्यावाचस्पती राष्ट्रीय पंडित श्रीदत्तात्रेयशास्त्री धुंडिराजशास्त्री कवीश्वर यांच्या संचालकत्वाखाली 'पंथराज' नावाचे एक मराठी त्रैमासिक सुरू केले असून त्याचा प्रथम अंक दिनांक २६ मे १९७१ रोजी प्रसिद्ध केलेला आहे. त्रैमासिकास ' **पंथराज** ' नाव देण्याचे कारण या साधनमार्गाचा उल्लेख श्रीसंतज्ञानेश्वरमहाराजांनी या नावाने केलेला आहे.

मासिकाच्या प्रथम अंकात संपादकांनी " **साधका! हा अवधारी पंथराजु!** " हा लेख लिहून या साधनमार्गाचा परिचय वाचकांस करून दिला आहे. सिद्धदर्शन या विभागात महात्मा कैय्यट, महामना श्रीधुंडिराज शास्त्री, कवीश्वर महाराज, प. प. १००८ श्रीगंगाधरतीर्थस्वामी महाराज व पंडितश्रेष्ठ ब्रह्मश्री आत्मारामशास्त्री जेरे या सिद्ध पुरुषांचा परिचय करून दिला आहे, तर साधकदर्शन या सदराखाली काही साधकांचे अनुभव दिलेले आहेत. शक्तिपात दीक्षा घेतलेल्या ज्युलिओ नावाच्या एका स्पॅनिश तरुणाचे अनुभव त्याच्याच शब्दांत यांत दिलेले आहेत.

श्री. धुंडिराजशास्त्री कवीश्वर महाराज यांच्या हृद्गतात श्रीसद्गुरु टेंबेस्वामी यांच्या कृपाप्रसादाने गुरुपण लाभलेले श्रीसंत वामनराव गुळवणी व ते करीत असलेले शक्तिपातदीक्षेचे महान कार्य यांचा उल्लेख आलेला आहे. श्रीसंत गुळवणीमहाराज यांच्या पंचाशीतिवर्षानिमित्त होणाऱ्या महोत्सवामुळे त्रैमासिकाचा प्रथम अंक रौद्रीशांती महोत्सव विशेषांक म्हणून काढलेला आहे.

त्रैमासिकाच्या संपादकांची अपेक्षा अशी आहे की त्रैमासिकाच्या वाचनामुळे नव्या जुन्या साधकांच्या शंका कुशंका दूर होऊन त्यांच्या मनावरील मळभ नाहीसे होईल व मानसिक चिंता, शोक, भय, संशय, प्रमाद वगैरे दोषांपासून साधक दूर राहू शकतील.

संपादकांची अपेक्षा पुरी होऊन मुमुक्षु साधकांना **पंथराज** साधनमार्गाबद्दल आवश्यक ती माहिती होईल असे त्रैमासिकाच्या या प्रथम अंकावरून दिसते.

त्रैमासिकाची वार्षिक वर्गणी पाच रुपये असून किरकोळ अंकाची किंमत दीड रुपया आहे.

श्रद्धांजली

गांधीचरित्रकार श्री. तेंडुलकर :

महात्मा गांधी व खान अब्दुल गफार खान यांच्या चरित्राचे विख्यात लेखक श्री. तेंडुलकर दिनांक १२–६–१९७१ रोजी ईश्वरचरणी विलीन झाले, सद्‌गति पावले व भारत आपल्या चरित्रनायकांप्रमाणे फकीरी वृत्तीने जीवन जगणाऱ्या विद्वान साक्षेपी व साधुवृत्तीच्या सुपुत्रास मुकला.

श्री. तेंडुलकर यांचा जन्म ९–१०–१९०९ रोजी झाला. त्यांचे वडील साधे शाळामास्तर असल्यामुळे त्यांचे बालपण दारिद्र्यातच गेले. श्रीमती लक्ष्मीबाई वेलिंगकर यांच्या आधाराने त्यांनी आपले माध्यमिक व विश्वविद्यालयीन शिक्षण पुरे केले. त्याच आधाराचे जोरावर केंब्रिज विश्वविद्यालयात गणिताच्या ट्रायपॉसच्या अभ्यासासाठी त्यांनी प्रवेश मिळविला होता. परंतु १९३० ची मीठ सत्याग्रहाची चळवळ भारतात सुरू झाल्यावर देशभक्तीचे वारे त्यांच्या अंगात शिरले व केंब्रिजचा आपला अभ्यासक्रम अर्धवट सोडूनच ते भारतात परतले. १९३० च्या चळवळीचा जोर उतरल्यानंतर जर्मनी, रशिया या देशांत जाऊन आपला अर्धवट राहिलेला अभ्यासक्रम पुरा करावयाचा त्यांनी प्रयत्न केला परंतु तो पुरा व्हावयाचा योग नव्हता. १९३८ च्या हरिपुरा काँग्रेसनंतर गांधीवादाचा अभ्यास व महात्माजींचे विस्तृत चरित्र लिहिण्यास त्यांनी आपणास वाहून घेतले. या काळात त्यांनी उत्तर प्रदेशात किसान चळवळीत सक्रिय भाग घेतला पण आपले लक्ष महात्माजींचे चरित्र लिहिण्यावर केंद्रित केले. महात्माजींचे चरित्रासाठीं लागणारी माहिती मिळविण्यासाठी त्यांनी अतिशय श्रम घेतले आणि जगाच्या चरित्रवाङ्मयात एका सुंदर व

विस्तृत चरित्राची भर घातली. सुदैवाने चरित्राच्या आठ भागांपैकी सात भाग महात्माजींच्या हयातीतच पूर्ण झाले होते व ते महात्माजींच्या नजरे-खालून गेले होते.

काँग्रेसचे कार्य व महात्माजीचे चरित्र लेखन यामुळे त्यांना पंडित नेहरूंचा निकट सहवास व सौहार्द लाभले होते. नेहरूंच्या ' बॅच ऑफ लेटर्स ' या ग्रंथाच्या संपादनासही त्यांनी हातभार लावला होता.

अलिकडे ह्या व्यासंगी पुरुषाने शिल्पशास्त्राचा अभ्यास सुरू केला होता. त्यांच्या व्यक्ति जीवनाचे बाबतीत त्यांचे बाळपणाचे निकटचे स्नेही ॲडव्होकेट करकरे लिहितातः

" दिनू सारखा भावनाप्रधान, बुद्धिमान–सामाजिक रूढीनियमांची पाय-मल्ली करणारा, प्रथम अगदी सोवळा पण नंतर थोडेसा मूर्तिभंजक, पंडितजी सारखा जगन्मान्य माणूस मित्र असून कशाचीही अपेक्षा न करणारा, इतकेच नव्हे तर पंडितजींच्या घरी रहातांना सुद्धा सर्व सामान्यांना विक्षिप्तच वाटेल असे वागणारा व राजकीय धुरंधरांशी निर्विवाद घसट असूनही राज-कारणापासून निर्लेप असा आपणहून राहिलेला मनुष्य मिळणे दुरापास्तच. पूर्वायुष्यात कटाक्षाने इंग्रजी न बोलणारा पुढे कालौघात आठ खंडात इंग्रजी-तून गांधीचरित्र लिहील असे कोणी भविष्य केले असते तर दिनूच्या मित्रांनी व त्याला ओळखणाऱ्या कुणीही त्याला वेडयातच काढले असते. "

श्री. तेंडुलकरांनी विवाह केला नव्हता. एकाकी जीवन ते जगले व एकाकीच ते गेले. त्यांचे स्मारक म्हणजे त्यांची ग्रंथसंपदा, ती आपणा सर्वांसाठी मिळवून ठेवलेली आहे, व त्याबरोबर आपणांवर जबाबदारी टाकली आहे ती ही की त्यांच्या ग्रंथसंपत्तीचा उपभोग घेऊन त्यांनी लिहिलेल्या महात्माजींच्या व खान अब्दुल गफारखान यांच्या चरित्रांचे परिशीलन करून या दोन्ही महापुरुषांच्या जीवनांप्रमाणे आपणही आपले जीवन पूर्णपणे सेवामय करण्याचा यथाशक्ती प्रयत्न केला पाहिजे व आपणांपुढे, आपल्या राष्ट्रापुढे व जगापुढे असलेल्या बिकट समस्यांना तोंड देऊन त्यांतून कल्याणकारी मार्ग काढला पाहिजे. ही आमची जबाबदारी यथाशक्ति पार पाडण्याचे अभिवचन देऊन आपण श्रीयुत तेंडुलकर यांच्या आत्म्यास आपली श्रद्धांजली वाहू या !

कै. श्री. ठाकोरभाई देसाई :

गुजराथ विद्यापीठाचे उपकुलगुरु, संघटना काँग्रेसचे गुजराथमधील एक निष्ठावंत कार्यकर्ते, उत्कट देशभक्त, प्रगतशील शिक्षणाचे पुरस्कर्ते, कुशल संचालक आणि विधायक कार्य करण्यात सतत मग्न असणारे श्री. ठाकोरभाई देसाई यांच्या दिनांक १५ जून १९७१ रोजी सकाळी झालेल्या आकस्मिक निधनाने गुजराथेतील सर्व लोकांस धक्का बसणे स्वाभाविक आहे. मंत्रिपदावर असतानाही ठाकोरभाई अत्यंत साधेपणाने रहात असत आणि अधिकारपदावर असो वा नसो निर्भयपणे लोकसेवेत ते मग्न असत. 'मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधैः' हे खरे असले तरी निष्ठावंत चारित्र्यशील अनुभवसंपन्न असे कार्यकर्ते कार्यक्षम स्थितीत व कार्यात मग्न असताना गेले म्हणजे आपणांस हळहळ वाटल्याचून रहात नाही. श्री. ठाकोरभाईंच्या निधनाने त्यांच्या कुटुंबीयांना झालेल्या दुःखात सर्व जनता सहभागी आहे. ईश्वर मृतात्म्यास सद्गति देवो.

कै. श्री. विठ्ठलराव मराठे :

शिरडी संस्थानाने गवई व अर्चक श्री. विठ्ठलराव मराठे हे चाळीस वर्षे साईबाबांची व साईभक्तांची सतत सेवा करून दिनांक १५. ५. १९७१ रोजी साईचरणी विलीन झाले, सद्गति पावले. संस्थान एका निष्ठावंत सेवेकऱ्यास मुकले. शिरडीस नियमाने येणाऱ्या साईभक्तांस त्यांची गैरहजेरी जाणवेल.

श्री. मराठे यांचे कुटुबीयांच्या दुःखात संस्थानचे सेवक व सर्व साईभक्त सहभागी आहेत.

श्रीप्रकाश :

मद्रास, मुंबई व महाराष्ट्राचे भूतपूर्व गव्हर्नर व काशी विद्यापीठाचे कुलपती हे एक्यायशी वर्षांची आपली संपन्न जीवितयात्रा संपवून दिनांक २३ जून १९७१ रोजी रात्री साडेअकरा वाजता भगवत्‌चरणी विलीन झाले. विद्वत्तेचा वारसा त्यांना त्यांचे वडील डॉ. भगवानदास यांच्याकडून मिळालेला असला तरी त्यांनी आपले सर्वांगीण व्यक्तित्व असे

विकसित केले होते की त्यांना ज्या ज्या विविधक्षेत्रांत काम करावे लागले ती ती सर्व क्षेत्रे त्यांनी आपल्या व्यक्तित्वाने उजळून टाकली. सुरुवातीला वकील, प्राध्यापक,संपादक अशा बौद्धिक क्षेत्रांत ते शिरले होते,परंतु पुढे महात्माजींच्या विचारांनी भारावून जाऊन ते स्वातंत्र्ययुद्धांत पडले आणि त्यात त्यांनी धडाडीने कार्य केले. स्वातंत्र्योत्तरकाळात पाकिस्तानमधील भारताचे पहिले हायकमिशनर म्हणून अत्यंत नाजूक व महत्त्वाची कामगिरी त्यांनी केली. केंद्रीयमंत्री, मद्रास, मुंबई, महाराष्ट्राचे गव्हर्नर असतानाही ते करीत असलेल्या कार्यावर त्यांची छाप स्पष्टपणे दिसून येत असे. सर्वसामान्य जनतेशी समरूप होऊन आपल्या विनोदी स्वभावाने जनतेस आपणाकडे आकर्षित करण्याची त्यांची हातोटी अपूर्व होती. महाराष्ट्रातील जनतेस त्यांच्या प्रेमाची व आपुलकीची आठवण सदैव राहील. ते पंडित नेहरूंचे घनिष्ट मित्र होते. तथापि त्यांच्या राजकारणावर स्पष्ट टीका ते करीत असत. स्वातंत्र्योत्तरच्या राजकारणातील सत्तास्पर्धा, भ्रष्टाचार व ढोंग यांनी त्यांचे मन विषण्ण झाले होते. अलिकडेच त्यांनी आपल्या एका मित्रास लिहिलेल्या पत्रात भारतातील सद्य परिस्थितीबद्दलचा आपला उबग व्यक्त केला होता. गांधीजन्मशताब्दी निमित्ताने लिहिलेल्या एका लेखात त्यांनी शताब्दी सोहळ्याबाबत तीव्र नापसंती व्यक्त केली होती. गांधीजींशी सहकारी वा अनुयायी म्हणून ज्यांचा प्रत्यक्ष संबंध आला होता त्यांपैकी कोणासही या सोहळ्यात भाग घेण्याचा अधिकार नाही असे स्पष्ट मत व्यक्त केले होते व आपण स्वतःही त्या सोहळ्यापासून अलिप्त राहिले होते. अशा चारित्र्यशील, स्वतंत्र प्रज्ञेच्या विचारवन्ताची आपल्या राष्ट्रास अद्याप आणखी कित्येक वर्षे गरज होती, पण ईश्वरी इच्छा वेगळीच होती !

श्रीप्रकाश यांच्या कुटुंबीयांच्या दुःखात भारतातील सर्व जनता सहभागी आहे. महाराष्ट्रातील जनतेला तर आपले एक प्रेमळ छत्र नाहीसे झाल्यासारखे वाटत आहे.

शिर्डीवृत्त-माहे मे १९७१.

या महिन्यात शाळा, महाविद्यालये व इतर शासकीय कार्यालयांस सुटी असल्यामुळे शिर्डी येथे गर्दीचे प्रमाण चांगलेच वाढले होते. या महिन्यात विशेषतः परदेशातील बरीच मंडळी शिर्डी येथे दर्शनासाठी येऊन गेली. संपूर्ण मे महिना अगदी गर्दीचा होता, पण विशेषतः दर गुरुवारी व रविवारी शिर्डी संस्थानच्या परिसरास अक्षरशः यात्रेचे स्वरूप प्राप्त होत असे. श्रध्देने येणारे भक्तगण जागेची, वाहनांची अडचण सोसून आपली धार्मिक कार्ये पार पाडीत होते. त्यांत अमेरिकन, इटालियन वगैरे परदेशी लोक होते.

चालू महिन्यात खालीलप्रमाणे कलाकारांनी श्रीच्या पुढे हजेरी दिली:—

१) श्रीमति माई शिरोडकर, मुंबई, कीर्तन
२) श्री ह. भ. प. गोपाळ मास्तर गुडे, शिर्डी, प्रवचन.
३) श्री कमलाकर महाराज चोपडेकर, अमळनेर, कीर्तन
४) श्री हिम्मत महाराज मोरे, तळेगाव, कीर्तन.
५) श्रीमति इ. एच. टी. शकुंतलाबाई, मुंबई, भजन.
६) श्री दामु अण्णा दळवी, श्रीरामपूर, सनई वादन.

थोरा मोठ्यांच्या भेटी :—

१. मा० यशवंतरावजी चव्हाण, अर्थमंत्री, भारत सरकार.
२. मा० अण्णासाहेब शिंदे, राज्य कृषी मंत्री, भारत सरकार.
३. मा० ए. बु. निंबाळकर, राज्य मंत्री, महाराष्ट्र राज्य.
४. मा० बी. जे. खताळ पाटील, राज्य मंत्री, महाराष्ट्र राज्य.
५. मा० भारस्कर, समाजकल्याण मंत्री, महाराष्ट्र राज्य.
६. श्री. एम. व्ही. देव, कमीशनर, पुणे विभाग, पुणे.
७. श्री. डी. पी. देसाई, न्यायमूर्ति, गुजरात उच्च न्यायालय, अहमदाबाद.
८. श्री. व्ही. सुब्रम्हण्यम्, सचिव, महसूल व वन खाते, महाराष्ट्रराज्य.
९. श्री. एम. पी. पांडे, सचिव, महसूल व वनखाते महाराष्ट्रराज्य.

शिर्डीत उष्णातामान या महिन्यात नेहमीपेक्षा अधिक होते. रोगराई वगैरे काही नव्हती.

नामनिष्ठ श्रीमारुतीराय

लेखक–डॉ. के. भ. गव्हाणकर

नामस्मरणात एकाग्रता येते. पुढे एकाग्रतेची प्रगति होत होत तिची गोडी उत्पन्न होते व या गोडीचे प्रेम हृदयात प्रगट होते.

सेवकत्व कसे असावे किंवा कसे असते याचे श्रीमारुतीराय आदर्श होते, नाही आहेत. श्रीराम वैकुंठाला गेले पण श्री मारुतीराय आणि त्यांच्याजवळचे रामनाम चिरंजीव आहे. मानव म्हणून प्रभुरामचंद्राने देहत्याग केला पण त्याने श्री मारुतीरायाला चिरंजीवपद देऊन आपणांसाठी इहलोकी ठेवले.

मातोश्री अंजनीने श्री शंकराला नवस केला होता, " देवा आपण माझ्या पोटी यावे आणि आपण ज्या रामनामाने रमता तो नाद आपण पुत्राच्या रूपात येऊन मजला प्रथम ऐकवावा. " त्याप्रमाणे मारुतीने जन्मताच " राम राम " या शब्दाने आईचे कान आणि हृदय तृप्त केले. आणि आईला विचारले " आई तो रामसखा माझा स्वामी कोठे भेटेल ? आणि त्याला कसा ओळखू बरे ? " आई म्हणाली " बाळ ! तुझा स्वामी तुला हुडकत येईल. तुझी सुवर्णकौपीन जो ओळखेल आणि तुझ्या सामर्थ्याला गवसणी घालील तो तुझा श्री गुरु होय. "

आपल्या जननीच्या वचनावर पूर्ण विश्वास ठेवून रामनामचा जप करीत दंडकारण्यात बागडत असतांना मारुतीरायांची व श्रीरामाची भेट झाली. श्रीमारुतीने आपल्या गुरुची प्रथम पूजा दगड, डोंगर, पर्वत फेकून केली; पण श्रीरामाने झाडाखाली निजल्या निजल्या त्या सर्वांचा चुरा केलेला पाहून मारुतीला धन्यता वाटली. "लक्ष्मणा, हा वानर पाहिलासा का ? याची सुवर्णकौपीन कशी चमकते आहे ती " हे खुणेचे शब्द कानी पडताच झेप घेऊन श्रीमारुतीराय श्रीरामचरणांना बिलगले व त्यांनी श्री रामचरणांची शतशः चुंबने घेतली. श्रीरामाचे शिष्य होण्याला त्यांना काही करावे लागले नाही अगर दक्षणा द्यावी लागली नाही. आणि श्रीरामाला गुरु केल्या क्षणापासून गुरुवचन तोच आपुला देव असे आचरण प्रत्यक्ष चालू झाले.

प्रभु रामचंद्राच्या चरित्रापेक्षाही श्री मारुतीरायाचे चरित्र श्रेष्ठ वाटते. सीतात्याग व शंबूकवध या रामचरित्रातील घटना श्रीरामाच्या पुरुषोत्तमत्वाला मर्यादा घालतात. संहार करूनही निष्कलंक चरित्र असणारे, स्वामींनाही वचक ठेवणारे श्री मारुतीरायाचे रूप जगद्वंद्य असे दिसते. स्वामींना वाटले आपल्या नावाने दगड तरतात तर आपणही एक दगड आपल्या हाताने टाकून तो तरतो का पाहू या. वास्तविक स्वरूपाची परीक्षा पहाण्याचे कारणच काय? पुरुषोत्तमपणाची शंका येतांच त्या शंकेचे. करण्यासाठी श्रीरामरायांनी एक दगड समुद्रात सोडला. सोडतांच तो बुडाला. रामरायाला वाईट वाटले; पण ही फजिती कोणी न पहावी या इच्छेने मागे पहातात तो मारुतीराया साक्षीला हजर. तेव्हा ढेकूळ विरघळल्याप्रमाणे प्रभुत्व हरवले अशी लज्जा वाटली. मात्र भक्तजीवनाशी मोठी सलगी असल्यामुळे त्यांनी विचारले 'मारुतीराया! असे कां बरें घडावे!' स्वामीला जी गोष्ट कमीपणाची वाटली ती भक्तप्रेमाला तशी दिसली नाही. प्रीतिबोध आपल्या आश्रयस्थानाला सतत उच्चस्थच देणार. श्री मारुतीरायांनी नम्रतेने व साच प्रीतीने म्हटले " स्वामींनी ज्याला हातातून सोडला त्याला तारण्याला कोण धजणार!" सेवकाने त्यांचे श्रेष्ठपद राखिले आणि हेच खरे नाही का? सेवक तो की जो स्वामीचे श्रेष्ठपद राखतो. सेवक हे पद स्वामीहून उणे मानणारे भक्तच नव्हत, ते प्रेमोपासक नव्हत, ते कर्माचे हमाल आहेत. स्वामीलाही जे पद सेवकामुळे पावते, राखले जाते तो स्वामीहून उणा ही भावना स्वामीला यावयाची नाही. ती दासवर्गाला (पाप पुण्य करणाऱ्यांना) यावयाची.

स्वामी हा केवल स्वामीच असतो. सेव* स्वामीचे श्रेष्ठत्व जाणून ते सेवेने स्वतः शाबित करीत असतो. सेवक हा स्वामी व सेवक या दोन्ही अंगांनी पूर्ण असतो. आणि स्वामी हा केवळ स्वामीच राहातो. देवळातील देव जशी पूजा केली जाईल तशी ती स्वीकारण्यासाठी असतो. ती पूजा स्वामीला सुखकर कशी होईल हे सेवक योजीत असतो. स्वामीत्वाच्या हृदयाने सेवक पूजा करितो आणि देव सेवकपणाने सेवन करितो.

स्वामी स्वामीपणाने शोभावा म्हणून राजघराण्यात जन्माला, आणि सेवक स्वामीची सेवा करता येईल व ती करताना स्वामीच्या शारीरिक गरजांकडे लक्ष ठेवता येईल अशा वानररूपात जन्मला. सेवकाचे जेवण

व्हावयाचे आहे. त्यांना आवडलेले पक्वान्न रोज सेवकाला आवडले आणि त्यावर मन गेले असे होऊ नये, सेवेला सतत जागृती रहात असावी, कांहीही सेवेच्या आड येऊ नये असाच जन्म श्रीमारुतीरायांनी स्वीकारला. जे ज्ञान कल्याणस्वरूप शिव म्हणून नांदत होते त्या ज्ञानाला पुच्छेचा जशी असावी असे योजून दिले आहे तसाच आकार त्यांनी घेतला. त्यांचा संसार तोच मारुतीरायाचा. स्वतःला कोणत्याच वासना त्यांनी ठेविल्या नाहीत.

भक्तहृदयाची एकनिष्ठ उपासना कशी असते ते पहा–श्रीकृष्णावतारात मारुती फिरत फिरत द्वारकेला आले. ती सुवर्णनगरी पाहून त्यांना अयोध्यापुरीची आठवण झाली. त्यांनी सहज गरूडाला विचारले " ही नगरी कोणाची ?" गरूडाने ती बळरामाची आहे असे खरे सांगितले तर मारुतिरायाने त्याचे मुख सडकून काढले. मोठा बाका प्रसंग आला होता. पण श्रीकृष्णाच्या मध्यस्थीने तो निभावला. श्रीकृष्णाने गरूडाला सांगितले, " मारुतीला जाऊन सांग की श्रीरामराया तुला बोलवतात." गरूडाला आपल्यासारखा कोणी सेवक नाही असा गर्व झाला होता. त्याला ही आज्ञा मानवली नाही, पण करतो काय ? मार्गी जाता जाता म्हणू लागला, "मी सत्य सांगून चांगली शिक्षा भोगली, आता श्रीराम येथे नसताना ते बोलावीत आहेत असे सागितल्याने माझे काय होणार ?" देवाला असत्य ठरवून चाललेली ही गरुडाची सेवा व सदैव देवदर्शनास आसावलेली मारुतीची मूर्ति या दोन्ही गोष्टी साधन मार्गीयांनी व भक्तांनी अवश्य ध्यानी ठेवण्यासारख्या आहेत.

श्री गरुडाने दुरूनच, " श्री रामराया तुला बोलावतात " हे शब्द भीत भीत उच्चारले. ते सत्य की असत्य ध्यानी न घेता असे प्रिय सांगितल्याबद्दल श्रीमारुतीने गरुडाच्या पायांचे चुंबन घेतले व तो त्यास डोक्यावर घेऊन नाचू लागला. गरूड देवदर्शन घेऊन आलेला पण देवचरणांवर विश्वास नसल्याने आता आपले काय होणार म्हणून त्याला काळजी लागलेला होता. तर श्रीमारुतीराय त्याच्या शुभ वचनाने अतिशय आनंदित झालेले होते.

श्रीकृष्णाने भरवलेल्या रामावताराच्या दरबारात सत्यभामेचा गर्व हरण करून श्रीरुक्मिणी सीता होऊन श्रीरामाच्या रूपातील श्रीकृष्णाजवळ बसली.

तोंच वायुवेगाने श्रीमारुतीराय रामदर्शनाकरिता आले, व श्रीरामचरणाला बिलगले. त्यांना ठाऊक नव्हते कोणते युग गेले, व कोणता अवतार चालू आहे. जे दर्शन तेव्हा तेच आता आहे. श्रीरामनाम उच्चारात जी प्रियता तीच सगुण गाठलेली त्यांनी पाहिली, तीच अखंड आहे अशी अनुभवली, तोच अवतार, तीच विश्रांती, तेच परमसुख आणि श्रेय अशा भावनेने दर्शन घेऊन श्रीमारुतिरायाने डोळे मिटवून फिरून उघडले तो देवांनी आपले श्रीकृष्णारूप धारण केलेले त्याने पाहिले. ते पाहातांच श्रीमारुती कडाडले, 'देवा ! तेच तुम्ही आहात हे मला ठाऊक नाही काय ? म्हणून ही गडबड केलीत ? पण ते चालावयाचे नाही. माझ्या दर्शनासाठी तेच दाशरथी धनुर्धारी रूप पाहिज. ते नसेल तर आतांच तुम्हासकट ही द्वारका-पृथ्वीही पालथी घालीन."

श्रीकृष्णजी ती प्रियवचने ऐकून हंसले आणि क्षणार्धात धनुर्धारी राघव झाले. ते रूप पाहून श्री मारुतीरायांनी त्यांना कडकडून आलिंगन दिले. आणि नेत्रांत ते रूप सामावीत सन्मुख राहून परतत्या पावलांनी तेथून उड्डाण केले. जणू ते सगुणरुप नेत्रांत सामावून बरोबर नेले. ते रूप केव्हाही दूर नव्हतेच. ते नामाने अंतरीं पाझरतच होते. आता ते नाम दृष्टीपुढे उभे ठाकले होते. एवढेच

अर्थात देव कसाही असून चालत नाही. तो भक्त हृदयाप्रमाणेच असावा लागतो. भक्ताची एकविधताच देवरूपात बाळसे घेऊ शकते. व्यापक भावना त्या सगुण रूपाचा नाश करते. ते देवाला कधीच आवडत नाही.

मारुतीने श्रीरामचरणांखेरीज कोणालाही कधीही कुरवाळले नसेल. मारुतिरायाच्या संहारक अवतारात संतबोध उत्कटपणे जागा होतो. त्याची सर्व कर्मे लीला एक महान् हत्याकांडच होते. तरी सुद्धा 'बोधामाजी बोध पंचम वेद, असलेलें तुकाराम महाराज मारुतिरायाला प्रार्थनायुक्त विचारतात, "काय भक्तीच्या त्या वाटा। मज दावाव्या सुभटा।" आणि शेवटी 'जाळियेली लंका। धन्य धन्य म्हणे तुका' असा त्याचा गौरव करतात ! आपणाला श्रीमारुतिरायांचे नामनिष्ठ निर्धास्त हृदय लाभावे ही श्रीसाईबाबांच्या चरणी लेखकाची प्रार्थना.

श्रीसाईलीलेच्या वर्गणीदारांसाठी

मासिकाची वार्षिक वर्गणी दिनांक १ आक्टोंबर १९७१ पासून पाच रुपयांच्या ऐवजी दहा रुपये (टपालहशीलासह) करावयाची मासिकाच्या चालकांनी ठरविले आहे.

एक आक्टोंबर १९७१ पूर्वी असलेल्या वा होणाऱ्या वर्गणीदारांस पाच रुपये वर्गणीत एक वर्षभर वर्गणीदार होता येईल. वर्षाची मुदत संपल्यानंतर त्यांनाही वार्षिक वर्गणी दहा रुपये भरावी लागेल.

दीर्घ मुदतीच्या वर्गणीदारांस सवलतः

मुदत वर्षे	एकदम भरावयाची रकम रुपये	
५	४०	
१०	७२	
कायम वर्गणीदार	१५०	बिनव्याजी अनामत ठेवणे.

यदाकदाचित मासिक बंद झाल्यास कायम वर्गणीदास त्याची अनामत रकम परत देण्यात येईल वा त्याने तशी इच्छा प्रदर्शित केल्यास ती श्रीसाईबाबा शिर्डी संस्थानच्या निधीत त्याची देणगी म्हणून जमा करण्यात येईल.

संपादक

ॐ

श्रीसाईबाबा चरित्र (हिंदी)

अनुवाद करणार— श्री. श्री. ना. हुद्दार

(क्रमशः)

कोई कहते उसपर। दावा होगा यह निर्धार।
यह सुन घबराकर। आप्पाका दिल टूटता ॥ ९७ ॥
आप्पाको आदेश मिलत। प्रान्तसाहब बुलात।
आदेश लिखके भेजत। जबाब देने आयें ॥ ९८ ॥
हुकुम हाथमें पडत। आप्पा हो भयभीत।
शिरडी कैसा लौट सकत। चिन्ता करता ॥ ९९ ॥
जाते समय आकर। बाबाको जोडता कर।
बोला गद्‌गद् स्वर। कठिन समय आया ॥ १०० ॥
आप साधु सत्पुरुष। प्रत्यक्ष श्रीनिवास।
कालपर नियंत्रण खास। गुरुराय मैं जानता ॥ १०१ ॥
मुझपर आयी विपत। झूठ है अथवा सत।
आपही समर्थ जानत। त्रिकालज्ञ बाबा ॥ १०२ ॥
इस बाबत कहता नहीं। इज्जत संभालना सांई।
रोने लगा धायधायी। पदोंसे लिपटकर ॥ १०३ ॥
मेरा कुछ बिघड जाता। तुम्हारे नाम बध लगता।
यह विचार करे चित्ता। संकट मेरा दूर करो ॥ १०४ ॥
पासमें रहते कुबेर। क्यों जायें द्वारद्वार।
छोडके क्षीरसागर। मैं न जाऊ नालेपर ॥ १०५ ॥
मेरे विश्वस्त आप। आपही मेरे माबाप।
इस समय हो सकृप। मेरी विपद दूर करें ॥ १०६ ॥
मुझे मानते सब जन। यह है बाबाका कल्याण।
सजा यदि लगे भुगतन। तुम्हे कलंक लगता ॥ १०७ ॥
कामधेनुके जो वत्स। क्यों लें अन्य गोपवत्स।
कल्पवृक्षके फलविशेष। क्या कायें में पडते ॥ १०८ ॥

ऐसा करके विचार । करें कृपा मुझपर ।
न हुत सब जगपर । निन्दा आपकी हो ॥ १०९ ॥
सुनकर दीन वचन । द्रवित हो बाबाका मन ।
आप्पासे करते कथन । सुने मेरा वचन ॥ ११० ॥
प्रान्त स्वारी नेवासाप्रत । प्रवरतर निवसत ।
तूं सत्वर हो प्रस्तुत । चित्तमें भय न धरें ॥ १११ ॥
वहां विश्वका सूत्रधार । मोहिनीरूप ईश्वर ।
जिसे नमते ज्ञानेश्वर । भावार्थदीपिका लिखते ॥ ११२ ॥
जो दशावतार धारत । जो अल्ला ईलाही रहत ।
जीवोंके उद्धार हेत । सगुण ज्ञानेश्वर बने ॥ ११३ ॥
उसे नमस्ते करत । साहेब पास हो प्रस्तुत ।
तव रक्षा वेही करत । निश्चय जान ॥ ११४ ॥
आप्पा यह मान लेत । प्रवरातट हो उपस्थित ।
मोहिनीराजको नमत । कचहरी प्राप्त हो ॥ ११५ ॥
चित्तमें बाबाको स्मरत । स्वहस्ते उत्तर लिखत ।
साहेब स्वीकार करत । उसे दोषमुक्त करार किया ॥ ११६ ॥
साहब आप्पासे कहत । तू पैसा नहीं खात ।
मुझे विश्वास रहत । जाये तुझे मुक्त किया ॥११७॥
साहब वचन सुनत । आप्पाका मन आनंदित ।
शिरडी ओर मुंह करत । सहर्ष नाचने लगा ॥ ११८ ॥
साईबाबा कल्पद्रुम । भक्तजन पूर्णकाम ।
वैराग्य निवासधाम । मुझपर कृपा की ॥ ११९ ॥
इससे मैं हुवा धन्य । इस जगतमें जान ।
अब्रूका किया रक्षण । पुण्यवान साईने ॥ १२० ॥
आप्पा फिर दूसरे दिन । शिरडी को लौट आन ।
साईपदोंको कर नमन । वृत्त कथन किया ॥ १२१ ॥
बाबा वदते उत्तर । कर्ता कराता ईश्वर ।
भक्तार्थ शारंगधर । अघटित घडाता ॥ १२२ ॥
आगे किसी एक दिन । पेनसे नारायण कृष्ण- ।
को हो चमत्कार दर्शन । यह कथा सुने ॥ १२३ ॥

पेनसेकी धर्मपत्नी । भावुक उदार अती ।
बाबाका दर्शन चाहती । अंतर हृदयसे ॥ १२४ ॥
सती प्रार्थी हाथ जोडकर । मत्प्रिय सुहागभांडार ।
मत्सुखके नभदिनकर । मेरी बिनती सुने ॥ १२५ ॥
कर्णोपकर्णसे सुनत । शिरडीमें बसत संत ।
साईबाबा नामका महन्त । दर्शन करने योग्य ॥ १२६ ॥
अतः मेरे मनमें आत । चलें जाये शिरडीप्रत ।
सन्तचरणोंमे हो नत । हम दोनों प्राणेश्वर ॥ १२७ ॥
पेनसे उससे कहते । सुने मद्वचन जो सत् ।
शिरडीमें नहीं रहत । कोई सन्त सुशीला ॥ १२८ ॥
वहांपर है एक यवन । पगलासा दिखे जान ।
ढोंग धतूरा करन । जनोंको ठगाने बैठा ॥ १२९ ॥
उसका ही ढिंढोरा । अज्ञ जन बजाते खरा ।
अतः सुने मेरी गिरा । फजुलका हठ न करे ॥ १३० ॥
जो मूलमें है नमकीन । वह कैसा स्वादु लगन ।
बेगडका उत्तम स्वर्ण । कैसा होसके प्रिया ॥ १३१ ॥
इसका विचार न करत । शिरडीका भिकारी भ्रष्ट ।
द्वारद्वार टुकडे मांगत । अपना पेट भरता ॥ १३२ ॥
साध्वी चित्तमें तलमल । दर्शनेच्छा रही प्रबल ।
कब नमा सकत भाल । इस सन्त चरणोंपर ॥ १३३ ॥
पेनसे घूमते फिरते । शिरडी ग्रामको आते ।
शान्त पत्नीको साथ लेते । माई नाम उनका ॥ १३४ ॥
सरकारी काम करत । तदा सती क्या करत ।
वह सफल कर ले हेत । संतका दर्शन करती ॥ १३५ ॥
साईपदोंपे नमते भाल । मिटती मनकी तलमल ।
समाधान हो निर्मल । पतीसे कौतुक कहती १३६ ॥
म गयी थी दर्शन हेत । वह पुण्यराशि सत्य ।
निन्दा न करना व्यर्थ । सन्त दर्शन कीजिये ॥ १३७ ॥
पत्नी करती विनयन । जात साधुदर्शन कारण ।
बाबा वदते गर्जन । यहां कोई नहीं आवो ॥ १३८ ॥

हाथमें पत्थर रखते । कहते मारुंगा आगे आते ।
मैं ढोंगी साधु रहते । मेरा दर्शन न करो ॥ १३९ ॥
मैं जातीका रहा हीन । पगलासा मुसलमान ।
तुम उच्च वर्ण ब्राह्मण । दर्शनसे बाट लगेगा ॥ १४० ॥
यह भाषण सुनत । पेनसे मनमें हो द्रवित ।
यह ज्ञानराशि सत्य । त्रिकालज्ञ बाबा ॥ १४१ ॥
हम आपसमें बोलत । बाबा सब जान लेत ।
वायु जैसा सर्वत्र व्याप्त । वैसा इनका ज्ञान ॥ १४२ ॥
पेनसे विचार करते । आप्पाद्वारा दर्शन करते ।
अपूर्व लाभ प्राप्त करते । सत्पुरुष दर्शनसे ॥ १४३ ॥
पश्चात् कोई एक दिन । एक घटना घटन ।
सुनिये भावुक जन । सावधचित्तसे ॥ १४४ ॥
एक दिन सहज ही । बाबा आप्पासे कहही ।
चोर आते आज दिन ही । आपने गांवमें ॥ १४५ ॥
चोरोंकी विच्चित्र रीति । गृहोंको न पंहुचे क्षति ।
केवल मालपर दृष्टि । उनकी पूरी ॥ १४६ ॥
उसका हरण करते । साथ लेके चले जाते ।
चोरी करते न दिखते । ऐसे बिलंदर ये ॥ १४७ ॥
उनकी होगी सवारी । पहले तेरे उपरी ।
जाकर करे तयारी । उसके प्रतिकारकी ॥ १४८ ॥
वचनका सही अर्थ । आप्पा जान न सकत ।
भिल्लोंको द्वारपे बिठात । लौकिक प्रबन्ध करे ॥ १४९ ॥
गल्ली गल्ली करे गस्त । एक प्रहर हो रात ।
आप्पाको कय और दस्त । मरीके होने लगे ॥ १५० ॥
शरीर होत ठंडागार । दर्दभरा पदोंकर ।
नासिकका अग्र साचार । टेढा हो गया ॥ १५१ ॥
आंखे गहिरी होत जात । नाडी स्वस्थान छोडत ।
जन होते शोकग्रस्त । आप्पाकी हालतसे ॥ १५२ ॥

पत्नी घबरा गयी । पतिकी स्थिति देखते ही ।
दौडकर तुरत आयी । बाबाकी मसजिदमें ॥ १५३ ॥
बाबाके पांव पकडती । हाय हाय कर रोती ।
बाबा देखे मेरे पती । मुझे छोडके जा रहे ॥ १५४ ॥
दीजिये उदी अंगारा । जिससे पडे उतारा ।
सुहागका जहाज मेरा । सागरमें न डूब जावे ॥ १५५ ॥
बाबा उससे कहत । वृथा शोक न करत ।
जनन होनेपर मृत्यु । एक दिन निश्चयही ॥ १५६ ॥
जन्म मृत्यु कला ईश्वरी । वही व्याप्त जगभरी ।
अलग करना चाहे परी । हाथ कुछ न लगता ॥ १५७ ॥
कोई न जन्मता या मरता । ज्ञाननेत्रोंसे देखता ।
तेरी भी नहीं पृथकता । प्रत्यय आता ॥ १५८ ॥
जैसी बंडी होते जीर्ण । उसे फेंक देते जान ।
या अरुचिके कारण । उसे त्यजते ॥ १५९ ॥
वैसी शरीर वसन । जीवात्मा लेता पहन ।
आत्माही हो नारायण । अक्षय अभंग निर्विकल्प ॥ १६० ॥
अतः अंगारा नहीं देना । व्यर्थ पुराना नहीं सीना ।
उसके आड न आना । जाने दे स्वधामको ॥ १६१ ॥
मेरे पूर्वही आप्पाने । अपनी कफनी बदलने ।
तयारी की है उसने । तू बाधा न करे ॥ १६२ ॥
आप्पाको मिले सद्गति । उसे होगी मोक्षप्राप्ति ।
आड चर्मचक्षू प्रती । हो रहा है सो होने दे ॥ १६३ ॥
ऐसा उससे कहत । स्वगृहको भेज देत ।
आप्पा स्वर्ग सिधारत । थोडेही समयमें ॥ १६४ ॥
गांवमे दूसरे दिन । पीडित होते दो तीन ।
भयभीत हो सब जन । बाबासे विनय करते ॥ १६५ ॥
बाबा मरी खेल करत । उसका प्रतिबंध करत ।
आप यहां निवसत । फिर भी यह क्यों ॥ १६६ ॥
बाबा उनको कथन करत । जायेंगे मनुष्य सात ।
जो शिरडीमें रहत । फिर मरी यहां न रहे ॥ १६७ ॥

बोले वैसाही घटत । सात मनुष्य हो मृत ।
कैसा बाबाका सामर्थ्य । पूर्वमें ही भविष्य कहा ॥ १६८ ॥
अब सुने एक प्रकार । आपजन उदार धीर ।
दासगणू तव छोर । तोतले शब्दों में कथता ॥ १६९ ॥
कोंडया बढई गाव में रहत । अतिभावुक बाबाका भक्त ।
बाबाका प्रिय बहुत । सबसे अधिक ॥ १७० ॥
बाबा उससे कहत । खलवाडी जाये तुरत ।
मध्य गंजीको आग लगत । बुझानेके लिये ॥ १७१ ॥
कोडया घबरा गया । तुरत खलेपर गया ।
देखकर लौट आया । अपने गांव में ॥ १७२ ॥
बाबा कुछभी कहत । मुझे परेशान करत ।
कडी धूपमें मैं जात । मेरे पाँव जले ॥ १७३ ॥
बाबा कहते सुने जरा । मेरी झुटी नहीं गिरा ।
पीट फेरके देख जरा । वहां धुआँ दिख रहा ॥ १७४ ॥
गंजसे गंज मिली घन । मध्य गंजको लगे अगन ।
गांवमें वार्ता गरजन । खलवाडी जल रही ॥ १७५ ॥
समय दोपहरका । धूपका रहा कडाका ।
प्रभंजन छुटा जोरका । प्रलय वायु समान ॥ १७६ ॥
कडाकड पेड गिरते । छप्पर गगन उडते ।
तूफान जोरका आते । दुर्धर समय प्राप्त ॥ १७७ ॥
जन सब घबरा जाते । साईबाबा के पास आते ।
बाबाके चरण धरते । रोने लगे दीन हो ॥ १७८ ॥
साईबाबा कृपारातशी । खलवाडीको अग्नि भक्षी ।
अब हमारी गति कैसी । साईबाबा कहे ॥ १७९ ॥
खलवाडीमें रहे प्राण । खलवाडी है जीवन ।
वह भस्म होते जाण । अनाज न मिले हमें ॥ १८० ॥
बालबच्चे हमारे मरते । अन्न अन्न पुकार करते ।
जानवर भी न रहते । चारे बिना दयालु ॥ १८१ ॥
इसलिये कुछ तो भी । उपाय सुझाये अभी ।
साक्षात् श्रीहरी आप भी । भूत भविष्यके ज्ञाता ॥ १८२ ॥

जनोंकी प्रार्थना सुनत। पुण्यराशि कृपावन्त।
खलवाडी द्रुत जात। आग बुझानेके लिये॥ १८३॥
गंजी जो सिलगी थी। साईबाबा निरीक्षिती।
जलधारा फिराते द्रुती। गंजीकी चारों ओर।॥ १८४॥
यही गंजी जल जायेगी। दुसरी को क्षति न होगी।
अगन स्वभाग लेगी। इसे कोई न बुझावे॥ १८५॥
जैसे साईबाबा कहत। वैसी ही घटना घटत।
जन सब हो आनंदित। बाबाकी यह महिमा॥ १८६॥
बाकी सभी गंजियाँ। सुरक्षित रह पाया।
आग पर भी चलाया। अपना अमल बाबाने॥ १८७॥
सत्पुरुषांके आज्ञांकित। पंचभूत भी रहा करत।
सच्चिदानंद रमानाथ। उनकी सेवा करता॥ १८८॥
अस्तमानके समय। जन दर्शनार्थ आय।
नानासाहेब नरवर्य। चिटणीस नगरके॥ १८९॥
चांदोरकर दर्शनार्थ। बाबाके मसजिद जात।
साईबाबा स्वयं वदत। वह सुनिये॥ १९०॥
प्रिय गुणनिधान। गोविंदात्मज नारायण।
चांदोरकर कुलरत्न। यह मतलबी देखे॥ १९१॥
भागचंदकी गंजी एक। जलकर हुई खाक।
मेरे पीछे पडा देखा। हानि होनेसे॥ १९२॥
लाभहानि जन्म मरण। यह सब ईश्वराधीन।
पर ये कैसे अंधे जन। उसीको भूल जाते॥ १९३॥
लाभसे आनंदित होते। पर हानि होते क्यों रोते।
मेरा मेरा सदा कहते। क्या अर्थ इसमें॥ १९४॥
गंजी मारवाडीकी। जो रही कडबेकी।
उपज होती जिसकी। बीज से॥ १९५॥
बीज पकडा धरतीने। वर्षा कीधी मेघोंने।
उगोया सूर्यकिरणाने। उन्हे आकार आता॥ १९६॥
ऐसे इसके धनी तीन। धरती सूर्य सजल घन।
व्यर्थ ये मेरा मेरा कहन। टिरी पिटता॥ १९७॥

अग्नि उसे भस्म करत। सूर्यसत्ता अधिक होत।
धरती बेचारी ताप सहत। अग्नि तपन का ॥ १९८ ॥
मेघ यह नहीं जानता। घमंडानंदन बनता।
चंचल देख विद्युल्लता। से रममाण होते ॥ १९९ ॥
जो स्त्रीलंपट अति। उसे जाने मूढमति।
न हो ज्ञान उनके प्रति। अपनी लाभहानीका ॥ २०० ॥
वह अलिप्त रहता। सूर्य हात चलाता।
भूमिसे छिन लेता। अपने मालको ॥ २०१ ॥
जगतमें जो वस्तुजात। उत्पत्ति ऐसी ही होत।
उनके धनी निश्चित। अपन नहीं होते ॥ २०२ ॥
तू तो भी इसे समझाये। व्यर्थ यह दुःखी होये।
कभीसे मेरे पीछे पडा ये। कष्ट दे रहा ॥ २०३ ॥
एक हाथसे ईश्वर देता। दूसरे हाथसे ले जाता।
जीवको सुखदुःख होता। अज्ञानके कारण ॥ २०४ ॥
जाये सेठजी स्वस्थान। दूजे व्यापारमें लाभ रहन।
तू यह निश्चित मान। हानिकी पूर्ती होगी ॥ २०५ ॥
ऐसा बरसता बोधघन। सभी होते आनंदपूर्ण।
चिटणीस करते वंदन। गद्गद होते ॥ २०६ ॥
पूर्णचंद्रभक्त चकोर। अपरोक्ष ज्ञान सागर।
देवे मुझे ज्ञानके कर। जिससे अज्ञान मिटे ॥ २०७ ॥
देव कौन कैसा रहत। कहां निवास करत।
क्या करनेसे मिलत। मुझे बताये ॥ २०८ ॥
यह जगत सर्व नश्वर। फिर क्यों ये व्यवहार।
इसका वर्म खोलकर। मुझे कथन करें ॥ २०९ ॥
चिटणीसकी वाणी सुनत। साईबाबा सत्य वदत।
विवरण इस बाबत। आगे दिन करूंगा ॥ २१० ॥
चांदोरकर एक भक्त। गणेश विष्णु दुसरे होत।
उनका वृत्त कथत। सावधान चित्तसे सुने ॥ २११ ॥
ये जिला निरीक्षक। कृषिविभागके देख।
वे शिरडीको दिन एक। बाबाके दर्शनार्थ आये ॥ २१२

// SHRI SAI LEELA
English Section

VOLUME 50 JULY 1971 NO. 4

EDITORIAL

Sarwa Dharma Sammelan :

It is gratifying to note that people are becoming more and more interested in finding out the common foundation of all religions and that a two-day Sarwa Dharma Sammelan (all faiths conference) was held in Bombay on 26th and 27th of May 1971. The Sammelan was organised by the Pandrimalai Swamigal Mission and was inaugurated by Jagadguru Shankaracharya of Dwarka. The conference was presided over by the Swamigal of Pandrimalai.

In his inaugural address, the Shankaracharya pointed out that resort to violence and inhumanity, wherever it occurs, deserves to be condemned by all. He stated that all religions pleaded for greater use of reason, greater understanding of the universal principle and greater reliance on the powers of the Supreme. The mankind has to strive to end corruption and atrocities and to attain world peace; but it has also to remember that world peace cannot be attained without belief in God.

The Swamigal stated that universal truth was that life without religion was like a rudderless ship. The supremacy of moral law and the sanctity of family life were essential for progress and for promoting universal brotherhood.

The Bishop of Bombay stressed the need of upholding the dignity of family life, while the Parsee Chief Priest

Dr. Dastoorji Saheb Navroze Minocher Homji pointed out that essentially religion was one but its forms differed. In his message to the conference Swami Muktanand of Ganeshpuri pointed out that although religions might be many, God was one.

There is no disputing the fact that there can be only one Supreme power controlling the destinies of mankind and the world and that the aim of all religions is to find out the Supreme power and the manner in which it controls the universe. People of all religions are also interested in finding what is the ultimate aim of life and how and when the man can hope to attain it. Therefore so far as the religious philosophies are concerned, the basic axioms and laws they advocate are the same and various religions are experiments set down for their followers by the founders of various religions, for verifying these axioms and laws and their truth. Different experiments involve different techniques and it is these techniques, which are oftentimes considered to be the core of different religions. This is perhaps why there are some thinkers, who believe that there could be no common basis for the various religions in the world and that efforts to find out any such basis are not likely to yield any results. According to them religions have always been a source of quarrels in the world and unless the man eschews religion, there could be no peace in the world. These thinkers however seem to lose sight of fact that religious philosophy is distinct from religious rites or technique and it is the latter and not the former which leads to religious wars or crusades. Today religious techniques have not the same hold over the man as they had a few centuries back and the modern man hardly thinks of establishing religious supremacy by war. Even in the so-called religious or communal strifes, the real causes leading to the strifes are political, social, economic or territorial exploitation and lie hidden under the garb of religion or communalism.

To prevent economic and social exploitation, it is necessary to propound universal brotherhood, dignity of family life and oneness of God. And here in these

respects, all religious philosophies are at one, as was pointed out by the various speakers at the Sarwa Dharma Sammelan. Therefore a proper study of the philosophy of one's religion would enable the man to appreciate the basic concepts and to enrich his living by fostering their growth. If this is done, he would be weaned away from his desire for economic and social exploitation and this would end many of the existing strifes and prevent their recurrence in future. It would also enable him to appreciate that religious techniques are distinct from religious philosophies and that while these techniques may be different, they aim at certain common things, which constitute the common basis of all religions and that no man should have ever any quarrel with the religious techniques followed by the other.

A comparative study of all religions (i.e. religious philosophies) is an essential and useful thing. Sammelans of the type held in Bombay help people in realizing this fact. What is however needed is an organization, which will continue the work initiated by such Sammelans. In our last issue, we have pointed that Shri Sai Baba Foundation is at present thinking of establishing with the help of its sister institutions a school or college, which would facilitate a comparative study of all religions, faiths and schools of thinking. We wish that the efforts of the Foundation bear fruit early.

Swami Vivekanand:

Thanks to the efforts of the Ramkrishna Mission at Khar, we now have at the gateway of India in Bombay a statute of Swami Vivekanand, in the vicinity of the statue of Shri Shiv Chhatrapati. The unveiling of the statue was done by Shri V. P. Naik, the Chief Minister of Maharashtra on 31st May 1971 and it was then pointed that it was from this place and on this date seventy-eight years back that Swamiji had sailed for the All World Religious Conference that was to be held in Chicago. We now have at the gateway of India, Shri Chhatrapati and Swamiji inspiring in

us the noble ideas of valour, patriotism and freedom and spiritual teachings of the Vedant.

Swamiji's greatness lies in the fact that although a Sanyasi, he had dedicated himself to the service of the masses and had subordinated all his other religious and spiritual activities to this end. The main service he rendered was to propagate the knowledge of Vedas and Vedant amongst the people in general and in the western countries in particular and to make the people in the West acquainted with the rich lore contained in the Hindu religious scriptures. Swamiji's real work can, therefore, be said to have commenced with great vigour on 11th September 1893, when he delivered his famous address in the All World Religions Conference in Chicago. It continued with unabated vigour till Swamiji breathed his last on 4th July 1902. Even after Swamiji's death, the work has continued and thanks to the mission and institutions founded by him and the spirit of service carried forward by his spiritual descendants we find sufficient enlightenment in regard to our scriptures amongst the people in America and in western Europe. It is this enlightenment which will stand them in good stead in their present hour of distintegrated culture, ethics and spiritual and religious thinking.

THOUGHTS TO PONDER OVER

(1)

"I know that the day will come when my sight of the earth will be lost and life will take its leave in silence; drawing the last curtain over my eyes.

"Yet stars will watch at night and morning as before and hours heave like sea waves casting up pleasures and pains.

"When I think of this and of my moments, the barrier of the moments breaks and I see by the light of death thy world with its careless treasures. Rare is its lowliest seat, rare is its meanest of lives.

"Things that I longed for in vain and things that I got — let them pass. Let me but truly possess the things that I ever spurned and overlooked."

Dr. Rabindranath Tagore—Gitanjali, 92.

(2)

Good Resolutions :

"They are founded on a belief in performing miracles. If we could swell visibly as a result of a single half-hour's tug at weights and wires we would all desert our morning's sleep for our exerciser with a will. But the faith that believes in miracles is an easy sort of faith. The faith that goes on believing in the final excellence, though one day shows no obvious advance on another, is the more enviable genius. It is perhaps the rarest thing in the world and all the good resolutions ever made, if placed end to end, would not make so much as an inch of it."

Selected Essays by Robert Lynd — p. 44

(3)

"If you are anxious about tomorrow and its needs — whatever their nature — you should stop dwelling on the little that you seem to have. Your security is never in money, conditions, things or people. Your security lies in the inexhaustible resources of the Almighty. "God will supply every need of yours according to his riches in glory in Christ Jesus."

"In the Authorised Version of the Book of Job, there is a verse that goes: "Thou shalt be secure, because there is hope; yea, thou shalt dig about thee, and thou shalt take thy rest in safety". "Dig about Thee" is translated "You will be protected" in the Revised Standard Version.

"When feelings of insecurity drop upon us, it is time for us to "dig about" mentally and to come up with the right answers."

— **Raymond Mackendree** in **God is Your Security,** published in **Tapovan Prasad,** June 1971.

(4)

Thy might O Lord has brought me in this place.
Thy care and bounty taught me youthful plays

For hundred years I sin and want to see
If sins withstand thy purifying grace. XI-12
When mind reports my crimes to dreary dins
From blazing heart a lame stream begins
But then — if one repents, he stands estranged,
From Grace Divine for future store of sins. XI-13
My lusts prevail on me, I cannot tame,
I burn in fire, my deeds but fan the flame,
Thy mercy will forgive, but then, alas?
Thou saw me sin, can I forget the shame? XI-14
In dusty world with dust I played, and left,
A hundred friends and foes I made, and left;
I cannot question Thee with how and why,
For as Thou kept me so I stayed, and left. XI-15

—**RUBAIYITA of OMAR KHAYYAM**
(from the Nectar of Grace (p. 276) by Swami Govind Tirtha)

(5)

Lord of Grace, bestower of blessed Silence,
Thou art love to those that love Thee,
Lord of Grace, bestower of blessed Silence
Thou didst enable me to know myself.
Knowing myself, the me existed no more.

— **A sacred song of THAYUMANAVAR**

(6)

Not in our stars :

"Happiness and self-knowledge are noble and often distant goals. They are hard to reach and usually attained only through rigorous self-discipline and effort, a measure of good luck, and constant self-assessment. If belief in astrological forecasts can convert an ordinary man into a Croesus or a Buddha, the world would have been a different place. But apart from that, there is a built-in contradiction in this claim. If through predictive astrology we can know what is in store, few of us would strive to alter it or put in any effort. If the future is rosy, we shall laze about and let it overtake us; if bleak, we shall bury our heads in gloom and calmly, fatalistically, await it."

— **Times of India, Bombay, 6-6-71.**

EFFICACY OF THE PRAYER

Prayer, the greatest strength and solace :

Prayer is the greatest strength and solace of the man, because no prayer, earnestly and sincerely offered, remains unanswered. It is, therefore, necessary that the man should use it sparingly and in the hour of extreme difficulty. Praying is not begging, because while beggars are not choosers, the person praying has a legitimate claim to the thing he prays for and also on the object of his prayer. Even in respect of begging, the beggar has to approach the willing and capable alms-giver. The Subhashitkar has warned the Chataka against uttering दीनं वच: before any and every cloud that he happens to see, because many of the thundering clouds are empty and incapable of giving rain water to him. Our so called daily prayers constitute Kirtan, Shrawan, and Manan, singing and hearing the glory of the God and meditation, and the object is a daily reminder of the fact that God is still with us and has not deserted us. These prayers, which should become the man's daily ritual, are songs of devotion and love and the devotee has no special thing or gift to ask.

Some prayers :

In order that our prayer should not remain unanswered, we must take care to see that it is in no way undignified and the best person that we can approach with the prayer is our inner self, or the God, or the Soul power seated there. The prayer must also not seek any material and undeserved blessing or for averting of any inevitable thing.

एक मागणें हृषीकेशी । चित्त द्यावें सांगतों वचनासी ।
मज अंतर तुझ्या चरणासी । न पडे ऐसी कृपा करी ॥
नको दुजी बुद्धि आणिक । रिद्धिसिद्धि परलोक ॥
तूं स्वामी मी सेवक । खंड या नको करुं ऐसी ॥
मना येईल तो जन्म देई । भलते कुळीं भलते ठायीं ॥
तें मी सांकडे घालीत नाहीं । हृदयीं हुवो तू ॥
इतुकें करीं भलत्या परी । भलत्या भावें तुझ्या द्वारीं ।
राहीन दास होऊनि कामारी । वदो वैखरी नित्य नाम ॥

नको विचारूं दुसरें आतां । शरण आलों रे पंढरीनाथा ।
तुका बंधु म्हणे रे अच्युता । आहेसी तूं दाता दानशूर ॥

In this, the only request made to हृषीकेशी is that the prayee should always be allowed to remain at his feet. The form and the plan of his future birth may be of God's choice. The thing that the devotee desires is that in one form or another, he should be allowed to stay at his door, rendering services to him and always uttering his name, and there should be no break in the service rendered by him.

In Gitanjali, we find Gurudeo Rabindranath Tagore making the following prayers :

This is my prayer to thee my lord —
strike, strike at the root of penuary in my heart.
Give me the strength lightly to bear my joys and sorrows.
Give me the strength to make my love fruitful in service.
Give me the strength never to disown the poor or bend my knees before the insolent might.
Give me the strength to raise my mind high above daily trifles.
And give me the strength to surrender my strength to thy will with love."

× × ×

"That I want thee, only thee — let my heart repeat without end.
All desires that distract me, day and night, are false and empty to core."

The poet seeks strength and realization of God, which has to be the essence of every prayer. And strength is sought not for any use of the poet but for its ultimate surrender to God's will with love, without any design, without any hesitation.

The boon that Kunti sought from Shri Krishna is well known. She prayed for never ending poverty — and the reason? It is only in poverty that the man remembers God and seeks guidance.

In his षट्पदी Shrimat Shankaracharya prayed to God as under :

अविनयमपनय विष्णो दमय मनः शमय विषयमृगतृष्णाम् ।
भूतदयां विस्तारय तारय संसारसागरतः ॥ १ ॥

He requested God Vishnu to take away rudeness from him, to control his mind, to appease his false desire for pleasures, to spread love or compassion for beings and to sail him across the sea of the world.

Poet Moropant's prayer to God was as follows :—

सुसंगति सदा घडो सुजनवाक्य कानीं पडो ।
कलंक मतिचा झडो; विषय सर्वथा नावडो ॥
सदंघ्रिकमळीं दडो; मुरडितां हटानें अडो ।
वियोग घडतां रडो; मनभवच्चरित्रीं जडो ॥ १ ॥
न निश्चय कधीं ढळो; कुजनविघ्न बाधा टळो ।
न चित्त भजनीं चळो; मति सदुक्तमार्गी वळो ॥
स्वतत्त्व हृदया कळो; दुरभिमान सदा गळो ।
पुन्हां न मन हें मळो; दुरित आत्मबोधें जळो ॥ २ ॥

The poet's prayer is that he should always have the company of the good people and the words of the good people should fall on his ears, the dark spot of his intellect or understanding should fall away, he should always have a distaste for worldly things, he should be hidden by the lotus like feet of the Good, he should be obstructed if he is diverted from his path by obstinacy; he should weep if he is required to part with God, his mind should be absorbed in understanding the ways of God; his resolve should remain firm; annoyance of obstruction caused by the bad people should be averted; his thoughts should not deviate from worship, his mind should follow the path prescribed by the Good, his heart should understand the truth about self: all his vanity should go away, his mind should not again become tarnished and his sin should be burnt by Atmabodh, the knowledge of the soul.

In the Vedic hymn of prayer the Hindus recite, they sing

सर्वे भवन्तु सुखिनः । सर्वे सन्तु निरामयाः ॥
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु । मा कश्चित् दुःखभाग्भवेत् ॥

All should be healthy and all should prosper.

Saint ज्ञानेश्वर, after completing his commentary of Bhagwatgeeta, prayed to God, pervading the whole universe, to be pleased with his वाग्यज्ञ, sacrifice in the form of words, and grant him the following :—

जे खळांची व्यंकटी सांडो । तया सत्कर्मी रति वाढो ।
भूता परस्परें पडो । मैत्र जीवाचें ॥ १७७३ ॥
दुरिताचें तिमिर जाओ । विश्व स्वधर्मसूर्यें पाहो ।
जो जें वांछिल तो तें लाहो । प्राणिजात ॥ १७७४ ॥
वर्षत सकळमंगळीं । ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी ॥
अनवरत भूमंडळीं । भेटतु भूतां ॥ १७७५ ॥
चलां कल्पतरूंचे आरव । चेतना चिंतामणीचें गांव ।
बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥ १७७६ ॥
चंद्रमे जे अलांछन । मार्तंड जे तापहीन ।
ते सर्वांही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥ १७७७ ॥
किंबहुना सर्वसुखीं । पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं ।
भजिजो आदिपुरुषीं । अखंडित ॥ १७७८ ॥
आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इयें ।
दृष्टादृष्टविजयें । होआवें जी ॥ १७७९ ॥ ज्ञा. अ. १८

The wicked should rid of crookedness. There should grow in them love for the company of the good. The human beings should become friends of one another, as dear as their lives. Blindness of the sinners should go away. The sun of स्वधर्म, religion of the self, should light the world. Every animate being should get what it desires. Man should meet groups of persons, devoted to God and always showering blessings on the world. All persons should become relatives of the good, who are the shaking trees in the garden of Kalpatarus, wish yielding trees, whose mind is the village of चिंतामणि, the philosopher's stone, who are the moon without any spot, and the Sun without the heat. People in all the three worlds, having

become fully and completely happy should always worship आदिपुरुष, the God, and authors, especially those in this world, should be successful in both this and the other world.

Shri Dnayneshwar tells us that the prayer was granted and that he was, therefore, happy :

एथ म्हणे विश्वेश्वरु राउ । हा होईल दाओ पसाउ ।
एणें वचनें ज्ञानदेउ । सुखिया जाला ॥ १७८० ॥

What these prayers illustrate :

The above prayers illustrate the following things :

1. The essence of all these prayers is enlightenment and strength.
2. The strength and enlightenment are sought for enabling persons making the prayers to render service to the humanity and to make the whole world and all beings in it happy and contented.
3. The prayers are offered to the God, pervading the whole universe, in the full faith that he can grant them.
4. They are offered by persons, who are Siddhas, and not ordinary Sadhaks.
5. And the persons offering the prayers have the satisfaction of the prayers being granted.

THE COCOANUT OFFERING

Two of our readers, Sarvashri T. D. Rajaram and Ramanand Rao of Madras, have stated that it is the age — old practice amongst the Hindu devotees to offer coconuts to the deities at the time of worshipping them. Every time a Hindu devotee goes to a temple for worship, he carries with him flowers to adorn, the coconut to offer and the camphor to perform the Arti. Sarvashri Rajaram and Rao are anxious to know how and when this practice originated and why the coconut is the most favoured of all fruits.

According to Shri Rajaram, the three eyes and the three lines emanating from them, which every coconut has, represent the three elements viz. the sky, the earth and the water, and the fourth element, viz. the air, is contained in the space between the coconut milk and its kernel and

is let loose when the coconut is cut in two halves before the deity, and one half is left with the deity and the other half is distributed as his/her Prasad. When we want to break the crust and cut the coconut in two halves, we hold it by the tuft. The upper portion containing the tuft represents the sky, the lower the earth. The milk in the coconut represents the water and the air is in its usual form. When we make an offering of the coconut, we pray to God that all these four elements should be kept under normal conditions so that there would be peace in the whole world. Shri Rajaram, therefore, considers that our prayer to God should be for the peace and welfare of the whole world and not for any gain or material benefit for any individual or family.

Shri Ramanand Rao contends that the object of offering the coconut to the deity is explained by the fact that the worshipper, offering the coconut at the time of worshipping the deity with flowers, fruits and arti of camphor has to remember that the God desires him to know the following :

(1) Like the two parts of the coconut, our mind should be open and capable of taking a broad view of all things;

(2) In our heart and action, we should be pure and crystal clear as the coconut kernel;

(3) We have been endowed by God with nature, habit and life, which are sweet like the coconut kernel;

(4) Like the two halves of the coconut, we should be united and firm and develop love and affection for all people and should become one with the world.

(5) The four elements represented by the coconut are essential for our existence. We, therefore, offer to God these elements in the form of the coconut and in return seek his blessings.

The matter and our readers' approach to it are somewhat interesting. We would, dwell upon them after knowing if any of the readers have any information or thoughts about it.

BOONS, BLESSINGS AND CURSES!

By

P. D. Khadilkar, M.A., B.T.

Boons, Blessings and Curses? What are they? How is the human mind influenced by them? Is it helpful to seek boons and blessings? What effects are produced by curses?

Boons are special favours conferred on the devotees by the deities for their unflinching devotion to the deities. They are, as it were, special gifts or powers or privileges, which bring satisfaction to the mind of the seekers and meet their desires and ambitions.

Yamdeo gave three boons to Nachiketas. The boons were chosen by Nachiketas and Yamdeo granted them.

Dashrath had given two boons to his wife, Kaikeyi, who demaned their fulfilment at the time she thought it proper to claim their fulfilment. God Shankar was highly pleased with his devotee, Bhasmasur, and gave him a boon as desired by the demon. Brahmadeo gave Ravana a boon, which brought him no fear of death at the hands of superhuman beings.

God Vishnu gave eternal place to Dhruva.

Yama gave three boons to Savitri.

Hiranya-Kashipu was also favoured with a special boon.

Boons were conferred on all devotees, who pleased their gods with penance, without taking into consideration the motives of the seekers of the boons.

Bhasmasur, Ravan and such other wicked persons made a very bad use of the powers, obtained by them, under the boons.

The origin of boons is **Rajoguna.**

Curses have their origin in Tamoguna. Formerly curses were uttered by Rishis or Sages. Curses generally brought sorrows, woes and troubles to those, who cursed. Generally these, who were cursed, were sinners. Sages had some superior powers which they had acquired by penance. Such powers are called Siddhis. Gautam cursed Indra. The Rishis who were yoked to the chariot of Nahusha, cursed him to be a serpant. But, after all, curses are not praiseworthy. They are like punishments inflicted on the offenders by the offended persons.

Even now we find in society that curses are uttered by people from all walks of life. "You shall go to hell! "You shall die soon!" "Your life shall be miserable!" and so on. But now-a-days curses are mere expressions of violent emotions and passions of persons, who do not have the necessary spiritual power to have the curses they utter enforced.

Blessings have their root in Satvaguna. They were given, are given and will be given in future only by the Saints. It is the special privilege of the Saints to give blessings.

There is a great difference in the meanigs of the the words, sage and saint. A sage is a seer, a thinker, a discoverer of many of the unknown phenomena in the world. The brain is the centre of his activities. A sharp intelligence is his guiding factor. The heart is the centre of all the activities of the Saint. The Saint is always full of affection, sympathy and a feeling of equality, which sustain the society. It is the social goodness that brings progress to people, and blessings work out this miracle.

Saints never think ill of others. Their heart is always full of love to the brim. So blessings flow out of their hearts. They never utter curses. They are made of Satvaguna. So the favourite abode of the blessings is the heart of saints. Saints always desire that good should come to all without discrimination.

Boons are extinct now-a-days. Sometimes, they are bargained in political circles.

Boons are godly; Blessings are saintly and curses are devilish.

MAN AND MORALS

By

P. D. Kadilkar, M.A., B.T.

Ethics deals with human behaviour, gestures, thoughts and actions and expounds moral laws, which are so very essential for the healthy growth of the society. Whatever is detrimental to the full healthy and vital growth of social mind is immoral.

Thousands of years ago, like the other animals, the man lived in forests and spent his days in hunting. Like the elephants, the monkeys, and the deers, he lived in groups or herds and these groups or herds lived close to one another, presumably for purposes of self-preservation.

Physically, the man is incapable of protecting himself against the onroads of nature and other animals. But the man has, however, been endowed with a brain, which is superior to that of any other animal. With his brain-power, the man has slowly and steadily become the second master of the world, and now he aspires to compete with the the Supreme Master of the universe.

Being a social animal, the man formed organised human societies and evolved rules for their upkeep and progress. This led to the formation of well-organised human societies. Leaders formulated some rules, and made them binding on all the members of the society. Thus, the man became more and more civilized and cultured. Morality comes under cultural processes.

The man became conscious of his superior intelligence, which gave him new ideas and means. He began to think of leading a life better than that of the other animals or beasts.

Rishis, i.e. some thinkers, had discussions about their collective progress and security. This process went on for thousands of years and the Rishis applied their mind to study the riddle of the universe. Thoughts about the soul, the body, the structure of the world and its destruction came into prominence and thus arose the idea of religion.

Religion means and includes firm belief in some omnipotent power, existence of the soul, and its relation with the supreme power, and with the world and the ultimate goals of Man's life. Also it dictates the ways and means to attain the goal and prescribes some rules of behaviour, gestures and action, which are collectively called moral rules. Also it includes some forms of rituals and penance.

Religion is meant for a healthy and sublime growth of the man and his society.

Sin is a peculiar word, used in religious books. Whatever is anti-social is sinful and hence immoral.

A list of the worst sins is given below :—

(1) harsh words (2) falsehood (3) creating prejudices (4) boasting (5) theft (6) violence (7) immoral behaviour (8) looting and plundering (9) wishing ill of others and (10) haughtiness.

The list is a big list and the man, who has to lead a moral life, has to abstain from committing any sin. In order that the Society should be more orderly, stable and disciplined, the system of marriage came into being and it put men and women in wed-locks. To break the marriage-ties became sinful and immoral.

Theft was considered as a sin as it was necessary to give protection to the individual and his property in the society. In this way, any act or omission which affected the rightful development of the human being and the human society became immoral and or sinful. A sin is however distinguishable from a thing which is not moral.

All immoral deeds are sinful; but all sins are not regarded as immoral. The moral code also deals with men's relations with women and vice-versa. This code has however been elastic because the ideas in regard to the proper relations that should be subsisting between men and women have been changing from time to time. It is, therefore, very difficult to lay down hard and fast everlasting and worthy standards of good behaviour and morality. There were days when even glancing at the women was considered to be highly immoral and objectionable. Due to the progress of science, the world has become compact and both the time and the space have become compressed. The social ideas have undergone several revolutionary changes and what was once considered to be highly immoral, has now ceased to be treated as such by the people.

Are there then any absolute standards or principles in regard to human behaviour ? Yes there are ! Whatever is anti-social is immoral and sinful ! But who can definitely point out what specific actions and omissions, which might be regarded as immoral today, would continue to be so in future.

It is for the great thinkers, sages, saints and wise persons of the day, to guide the people and show them the correct way.

Books published and sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तकें

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र	(मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	,,	(हिंदी)	श्री. ठाकूर	५-५०
(३)	,,	(गुजराथी)	श्री. सोमपुरा	६-५०
(४)	,,	(इंग्रजी)	Shri Gunaji	५-२५
(५)	,,	(Kannad)	N. S. Anantha Raum	६-००
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality-by Pradhan			१-५०
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality	(Telugu)		१-००
(८)	श्रीसाईलीलामृत	(मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-७५
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य	(मराठी)	श्री. धोंड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय	(मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना	(मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	,,	(गुजराथी लिपींत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्रीरुद्राध्याय ११ वा	(मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	शीलधी	(मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१५)	श्रीसाईगीतांजलि	(मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१६)	Guide to Shirdi	(English)		००-१२
(१७)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजलि	(मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाहीं.

Commission to Sellers 25% except on 2 or 10 for which only 25 P. and 50 P. for No. 1. Postage Extra minimum purchase of Rs. 15). *Can be had from* :

1. **Receiver Shri Sai Baba Sansthan,**
   P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.
2. **Sai Baba Office 'Sai Niketan,'**
   Dr. Ambedkar Road, 804 B, Dadar, Bombay 14.